

Vári András

Angol játék a magyar gyepen

A Magyar Gazdasági Egyesület előtörténete

MÁGNÁSOK ÉS „SPORTSMAN”-EK, LOVAK ÉS LOVASOK

Az ország első és legnagyobb gazdasági egyesülete a *Magyar Gazdasági Egyesület* volt. 1835-ben alakult, a 49-es bukás után, 1857-ben feltámadt, és a század végén lett – nevében az „országos” jelzővel kiegészítve – az agrár-érdekképviselet, az agrárius mozgalom bölcsője, valamint a nagyurak és a „gazdászok”, agrárértelmiségiek együttműködésének színtere. Az egyesület legelső koncepciója szerint lóverseny-egylet lett volna, ennek hivatalos jóváhagyása azonban elhúzódott. Így a lóversenyeket egy alkalmi társaság kezdte szervezni, mely 1830-ban *Állattenyésztő Társasággá* alakult. Ez volt a Magyar Gazdasági Egyesület őse.

Emögött a szervezeti alakulás mögött társadalmi szerepjátékok bújnak meg. Már maga a lovaglás sem tekinthető egyszerűen egy praktikus készségnek. A főnemesi gyermek úrrá nevelése során sajátította el a lovaglást. A nemesifjú a lovat, az akadályokat és önmagát legyőzve, mindeközben az udvarias viselkedés szabályaira is ügyelve bizonyította akaraterejét és bátorságát.¹ A lóverseny európai divatja a 19. század elején tükre, jelzője és részben még továbbblendítője is volt az arisztokrata uralom átalakulásának.

A lóverseny, noha versenyezni a történelem folyamán mindig versenyeztek, mai formájában angol találmány. Innen terjedt el a világban a 19. század elején. Állattenyésztők és sporttörténészek ezt avval a fölényvel indokolják, melyet a török birodalomból importált arabs ménnek nemes vérével följavított angol lóállomány a kontinens lovaival szemben élvezett.² A különbség szembeszökő volt, a *George Stubbs* képein látható ragyogó szőrű csodamének mögött a naplók és útleírások tanúsága szerint a valódi hús-vér lovak sem maradtak el.

A klasszikus lóversenyek létrejötté az 1770-es és 1800-as évekre tehető, az angol mezőgazdasági forradalom virágkorára, amikor az arisztokrácia exkluzivitása, a piacodosítás kibontakozása és a középosztály megerősödése ellentétes hatásokat gyakorolt a hagyományos nagyúri szerepekre.³ Az ellentétek nem egyenlítették ki

- 1 Vö. Fürst Ludwig Aladár Windisch-Graetz: Prinzenziehung, idézi Stekl-Wakounig 1992: 42–43.
- 2 Vö. Longrigg 1972; ill. összefoglalóan és a korhoz közelebb *Encyclopaedia Britannica* 1926: 13./718–720. („Horse”) A *Britannica* itt többször is hivatkozott 13. kiadása az 1913-as 12. kiadás változatlan, de pótkötetekkel bővített kiadása, a ‘békeidők’ köztudomását adja.
- 3 A klasszikus versenyek közül a doncasteri St.-Leger-t 1776-ban, az epsomi Derby és Oaks ikerversenyét 1779-ben, illetve 1780-ban alapították. Az ascoti, a newmarketi és a goodwood parki pályákon zajló versenyeket is vagy a napóleoni háborúk alatt alapították, vagy ekkor tűzték ki a hírüket biztosító, a korábbiaknál sokszorta nagyobb díjakat. *Encyclopaedia Britannica* 1926: 13./726–733. („Horserecing”)

egymást, s a modern tendenciák sem rombolták le a régi alapokon szilárdan nyugvó társadalmi elzárkózást – csak finoman működő zsiliprendszereket, kiegyenlítő tereket hoztak létre az osztályok között. A lóverseny urak sportja volt ugyan, de mindenre egyaránt kötelező, aprólékosan kidolgozott szabályrend szerint zajlott, a *Jockey Club* felügyelete alatt. A *jockey* hivatása korán kenyérkereset lett, de a ló-tartás elvben megmaradt úri passziónak, csak éppen csillagászati összegű díjakat nyerhettek a lovak tulajdonosai, és még inkább a fogadók. Egyesek létalapjává válhatott a versenylovak tartása, a futtatás, sőt, a fogadás. Gonosz nyelvek, mint Fürst Pückler-Muskau egyenesen azt állították, hogy Angliában a lóversenybe az arisztokrata résztvevők is igen laza erkölcsökkel merültek bele.⁴

Azt gondolná az ember, hogy a sport lényegénél fogva egalitáriánus, de az angol terep-, illetve akadályversenyeken (*steeple-chase*) a 20. századig három kategóriában versenyezhettek a résztvevők: a hivatásos lovasokon kívül a második kategóriát a *gentlemen*, a harmadikat a *qualified riders* alkották. A *gentlemen*-hez a hadsereg, illetve a haditengerészet tisztjei, a király megbízását vagy kinevezését („*commission*”) bírók, egyes címek birtokosai, illetve bizonyos társasági vagy verseny-klubok tagjai tartoztak. *Qualified rider*-ek voltak a 100 *acre*-nél többet művelők és fiaik, illetve akiket a *Jockey Club* még ezeken kívül ilyennek elismert.⁵ Látjuk tehát, a rendi tagolódás megfért a sport hivatássá válásával (professzionalizációjával) és a pénz beáramlásával a versenybe és a társaságba.

Rendiség és sport összefértek ugyan, de ez nem ment simán. A szerelmi bonyodalmak mellett a játékok és éppen a lóverseny volt az a tényező, amelynek fordulatai, hullámverése fokról-fokra bontotta-rombolta a viktoriánus „high society” erkölcsét és formakultúráját. Olyannyira, hogy a viktoriánus kor első éveiben a lóverseny a tisztességtelenség melegágyának számított. A legnagyobb botrány 1844-ben volt, amikor a háromévesek versenyében induló egyik lovat különböző manőverekkel elcserélték egy négyévesssel, mely aztán meg is nyerte a Derbyt, a díjat és a fogadásokra tett pénzek ismeretlen összegeit.⁶ Ezt követően a viktoriánus korszak arisztokráciájának egyik nagy „rendcsinálása” a versenypályák környékén zajlott, az Augiász istállóját kitakarító nagyúr egyfajta erkölcsi diktátora lett a lóversenynek.⁷ A sikeres reformok azonban nem változtattak azon, vagy talán még elő is segítették, hogy a lóversenyek a század második felében a tömegek számára is óriási attrakciót, sőt, fogadási lehetőséget is jelentettek.

Az arisztokrata lóimádat nem angol sajátosság. A lóimádat, a sportszerű lovaglás, a nagyszerű lovasteljesítményekkel kivívott országos csodálat gróf Széchenyi István, báró Wesselényi Miklós, gróf Károlyi István, gróf Sándor Móric és a többi arisztokrata életének legfontosabb motívumai közé tartoztak. Az idevonatkozó, legendákká nemesült adatok közismertek, elég arra utalni, ahogy Wesselényi szágul-

4 Mettin 1938: 51.

5 Mettin 1938: 51. Egy *acre*, azaz egy angol hold megfelel 0,4 hektárnak vagy 1 125 négyszögölnek.

6 Margetson, 1980: 176.

7 Lord George Bentinck morális tüzét a család manőverek által elszenvedett veszteségek feletti bosszúság is táplálta. A „Lord Paramount of the Turf” nevet kiérdemlő arisztokrata korábban maga sem volt a sporterkölcs mintaképe, de ettől még siker koronázta reformjait, vö. Margetson 1980: 177.

dozott egyik megyegyűlésről a másikra. A példaadók nyomában a sportlovaglás különféle válfajai a rókadadászattól a tereplovaglásra át a lóversenyzésig, miként egész Európában, úgy Magyarországon is a fiatal arisztokraták legkedvesebb szórakozásává lettek. Ennek szakembereit, fogásait és szabályait, csakúgy mint nyelvét Angliából hozták, költséget és fáradságot nem kímélve.⁸

Vajon mit jelentett az arisztokrácia, különösen az angol arisztokrácia napóleoni korszakban kitörő lóverseny-imádata, sportmániája és az egyéni teljesítmény és kiválóság ekkor lábrakapó kultusza azok számára, akik e kultusszá váló passziókat és játékokat űzték?

Kiindulópontként szolgálhat a tény, hogy a 19. században Európában népszerűvé váló sportágak első csoportjának szinte mindegyik ága Angliában alakult ki, és a 18. század végén öltötte fel későbbi formáját, alakította ki szabályait, eszközeit.⁹ Persze, a játékok skálája igen széles volt: voltak olyan sportok, melyek az urak köreiben alakultak ki (vívás, a sportlovaglás, lóversenyzés), és voltak olyanok, melyek még a 19. század végén is csak a kocsmák, piacterek, vásárok közönségének buzdításai közt virágoztak, mint a birkózás vagy a tekézés. Ez nem zárta ki, hogy egy királyi személy, mint például VIII. Henrik, ne lehessen például lelkes birkózó, vagy hogy Stuart Károly fogságában ne tekézzon, de a tipikus közönség más volt. Viszont a 18. század második felében, a 19. század első negyedében egy sor addig „népiesnek” számító sportot minden vonatkozásban megreguláztak, és az úriemberek sportjává tettek.

Ilyen volt mindennek előtt a *krikett* (*cricket*), melyet változatlanul népszerű póri-as változatai mellett az uraknak a walesi herceg védnöksége alatt álló klubjaiban is játszani kezdtek. A krikett és az angol úri osztály összefonódott, annyira, hogy a társadalomtörténész az utóbbi sorsát az előbbiével szemlélteti:

A nagyszerű angol játékot, a krikettet, melyet a külföldiek és bármely nemzet hölgyei kivétel nélkül unalmasnak találnak, az arisztokrácia (*nobility*) és a birtokos osztály (*gentry*) pártfogása és sporteredményei ragadták ki a helyi ismeretlenségből és emelték a nemzeti szenvedély rangjára. Ebben a 19. század első felében Lord Frederick Beauclerk tiszteendő úr, a hertfordshire-i Redbourne plébánosa járt az élen. Bármi is hibádzott volna Lord Beauclerknek társadalmi tekintélyéből, aki St. Albans ötödik hercegének negyedik fia volt, ki tudta pótolni kivételes ütőjátékos (*batsman*) képességeivel.¹⁰

Beauclerk tevékenysége eredményeként 1819-től a „Gentlemen versus Players”, vagyis az „Urak kontra Játékosok” meccs lett a szezon legfontosabb eseménye, melyben az elnevezésnek megfelelően amatőr úriemberek játszottak hivatásosok ellen. A meccs fennállásának utolsó évtizedeiben már az Urak között is játszani kellett egy-két hivatásost, és 1962 után nem lehetett tovább megrendezni – az Urak nem bírták a versenyt a Játékosokkal. Ez F. M. L. Thompson szerint az úri osztály

8 Széchenyi *Naplójában* a vele egykorú arisztokraták lovászai és istálló mesterei angolok, lovakat és lószerszámot is Angliából rendelnek. A lóval kapcsolatos kifejezéseket Széchenyinnél, csakúgy mint az MGE korabeli levelezésében is mindig angolul találjuk. Ugyanakkor a nyomtatott verseny-beszámolóban már az első évben mindent magyarul közöltek.

9 A kivétel a cricket és a teke, melyek már a 17. században nagyjából végleges formájukhoz jutottak.

10 Thompson 1977: 22.

sorsának parabolája. A „felsőbbek” befogadókészsége és az „alsóbbak” lelkes felfele törekvése a régi angol úri osztály politikai és társadalmi hatalmát minden várakozáson felül meghosszabbította, és a megroppanás szinte csak a 19. század végén, vagy talán csak az első világháborúban következett be. Ezt a tézist itt most nem tárgyaljuk, de a rövid utalás szemléltetheti a sport és az úri lét történeti tudatban is meglévő összefonódását. Most arra keressük a választ, hogyan jött létre ez az összekapcsolódás, és mit világít meg ez a magyar urak lóverseny-alapításával kapcsolatban? A válaszhoz vizsgáljuk tovább a sportokat – és azok művelőit!

Úri sporttá lett Angliában az atlétika is, amelyet 1812-től a sandhursti *Royal Military College* programjába is fölvettek, majd a krikettel együtt 1840-ig bevonult a *public school*-okba. Még a boxnak is volt egy civilizált és úriassá emelt időszaka, az 1800-as, 1810-es években, amikor Lord Byron is edzésre járt a Bond Streetre John Jacksonhoz. Az ötszörös bajnoknak mi is lehetett volna más a gúnyneve, mint „Gentleman Jackson”. A boxot a pénz és a vérszomj visszahúzta a kocsmába, újabb elfogadottsága ötven évvel későbből, az 1860-as évektől kezdődik. Ám a sportok egy része megmaradt az úri minőség megnyilvánulásának. Mit és miért kellett demonstrálni?

A társadalmi szerep és annak legitimitása sem egy társadalmi csoport anyagi erejének alakulásával, sem demográfiai fönnyaradásával, sem hatalombóli részesedésével nem lehet azonos. Többen, több oldalról már régebben megállapították, hogy az úriemberség (*gentlemanhood*) alapja Angliában már a 17–18. században az ingatlan vagyonton túl, az általa lehetővé tett, de sajátosságaiban „törzsi kultúraként” ható életmód. Dokumentálható volt, hogy az angol nagybirtokossággal egyenlő felső arisztokrácia vagyont a 18–19. században töretlenül megőrizte, demográfiai utánpótlásáról gondoskodott, mialatt a csoport népességfeleslegét kirekesztette, deklasszálta.¹¹ Ugyanakkor azt is elfogadhatóan szemléltette a kutatás, hogy az alsóbb birtokos rétegek jelentős számú újgazdagot fogadhattak be, és maguk is kapitalizálódtak gazdálkodásukban, és végül, hogy a felső arisztokrácia exkluzivitása és az alsó *gentry* réteg nyitottsága együttesen nagyon stabil képződményt eredményezhettek.¹² Ám mindez még nem szól az úri szerep változásairól.

A nagyúri szerep összetevői között erősen megnőtt a sportok, a művészetek és a tudományok patronálásának jelentősége. Ez nem egyetlen arisztokrata csoport sajátossága. De mégis, az egyik nagy arisztokrata csoportban, a politizáló nagy *whig* klánok, a *Grand Whiggery* esetében a sport- és művészetbarát szerep politikai jelentést is kapott. Itt tehát rövid kitérőt kell tennünk a pályáktól a parlament felé.

A századvég és a napóleoni kor polarizációjában teremtődött meg az ideológiakusan kikristályosodott, vagyont, hagyományt és protestantizmust féltő konzervatív pozícióval szemben a „népbarát”, a polgári és vallási szabadságjogokért küzdő, cselekvő humanista vagy excentrikus arisztokrata szerepe is.¹³ Noha ez pár hónap

11 Stone–Stone 1984; Schröder 1988.

12 Mingay 1976; Thompson 1963; Spring 1964.

13 A fiatal radikális whig arisztokraták egy csoportja Charles Grey vezetésével 1792-ben hozta létre a Society of the Friends of the People-t, követelve „a nép egyenlőbb képviselőt a parlamentben” (Briggs 1979: 131).

kivételével 1830-ig sosem volt hatalmon, a népszerűtlen ügyek (franciák, katolikusok, szegények) felkarolásának bajnokainál többről van szó, mint múló hóbortról, hiszen negyven évig összetartott egy politikai kultúrát.

Az áttekintő történeti művekben többnyire a *whig*-eket pályájukra taszító politikai tényezőkre hivatkoznak. Utalnak a koronával való hagyományos szembenállásra, illetve az attól való politikai, anyagi, sőt birtokjogi függetlenségre. De éppígy fölmutatható a *whig* nagyurak távolsága és politikai és társadalmi távolságtartásra való törekvése a megyei birtokosoktól, a *county gentlemen*-től is. Kélpve a király hűbéreseinek köréből, ugyanakkor lemondva a megyei társadalomban őket illető vezető szerepről társadalmi állásuk alapja a latifundium és annak jövedelme lett. A birtok és jövedelme megalapozza ugyan a hatalmat, és fedezi – legalábbis többnyire – az életmód költségeit. De vajon elég-e mindez e társadalmi szerep legitimációjához?

Az európai nemesség legitimációjának válságát a francia forradalomtól eredeztetik. De a forradalom rombolásához hasonló munkát végezhet a századok békés fejlődése is. Társadalmi és gazdasági stabilitását az angol arisztokrácia nagyrészt úgy érte el, hogy a kontinentális arisztokráciákhoz viszonyítva kisebb távolságra állt, kevésbé különbözött a társadalom többi vagyonos rétegétől. Adózás és bíraskodás tekintetében másokkal egy szinten volt, az angol forradalmat követően értékeiben és viselkedésében is pacifikálódott, a harci erőnyeket és a harcias viselkedés kényszerét fokról fokra levetkőzte. A nagybirtokok birtoklási folytonosságát az arisztokraták megőrizték, de fiatalabb fiaik folyamatos deklasszálásán, a cím és a birtok egyetlen ágon, egyetlen személyre történő örökítésén keresztül sajátos módon közelebb jutottak a polgársághoz is – mintegy sógorságba kerültek vele.¹⁴ Amennyiben azonban az arisztokrácia társadalmi pozíciójának tisztán a föld birtoklása lett az alapja, a birtokot pedig egyre inkább kommercializáltan használta, akkor nem állhatott többé ellentmondásban a polgári hagyományú földtulajdonosokkal. Még az is fölvethető, hogy miben különbözött egyáltalán tőlük, mire alapította presztízs-hegemóniájának igényét?¹⁵ Hiszen ha valami, akkor leginkább ez a presztízs-fölény irritálta a hasonló pozíciójú vagyonos elemeket. Az arisztokráciának tehát lassan-lassan igazolnia kellett igényeit, a *grand seigneur*-oknak legalább részben új szerepeket kellett magukra szabniuk.

A politikai közönség és maguk az arisztokraták számára is megrendült régi szerepeik magától értetődő volta. A kiút többfelé vezetett. Az anglikán vallásos megújulás, az *evangelicalism* zömmel ugyan a középosztályokban zajlott, de az 1790-es és 1800-as években volt egy olyan ága is, mely elért az arisztokráciához, az ún. *Clapham Sect*.¹⁶ A másik ilyen kiút lehetett a szélesebb humanitás-eszménynek elkötelezett, a kiváltságos születése bűnét a másokért való politikálással levezeklő „baloldali” arisztokrata szerepe – vagyis a *whig*. De az ellenpólus, az arisztokrata szerep tudatossá válása, a konzervativizmus ideológiai tartalmainak társadalmi szereppé formálása is ilyen önmegerősítésnek tekinthető. Egy harmadik új szerep a kiváltsá-

14 Schröder 1988: 36.

15 Schröder 1988: 42.

16 Briggs 1979: 69–74.

gos pozíció igazolását valamilyen módon az egyéni teljesítményekhez szerette volna kötni. A játék és a sport, a versenyek és éppen a lóverseny a problémát sehogy sem oldották ugyan meg, de mégis megerősítést, igazolást jelentettek.

Hiszen mi is a lóverseny, de éppígy az agárverseny, az amatőr sportok, a 18. század végén népszerűsége csúcsára jutó krikett és az ugyanekkor a párbajtól elváló, maszkkal és tompa hegyű fegyverrel sportként gyakorolt vívás (*foil-play*) mögöttes metaforája? Kétségtelenül a lovagság valamilyen újrafogalmazása, amelyben az egyén testi és szellemi erejének megfeszítése és másoknak tisztességes, szabályos harcban való legyőzésével bizonyított felsőbbbsége adja az úri minőség alapját. Azt mondhatnánk, hogy a rendi helyzetmeghatározás újra középpontba állította az egyéni kiválóságot és teljesítményt, ha nem lett volna ki nem mondott elvárás, hogy bizonyos *házak*, *nemzetségek* következetesen kiválóak az új harci, illetve versenyte-reken is, tehát az egyén győzelme a társadalmi csoport szupremáciáját bizonyítja. Egy példa, persze, magában nem bizonyíték, így újra meg újra bizonyítani kell azt, amit az élet kétségesnek mutat.

A szerepkészlet elemei egymással is kombinálhatók voltak: Charles James Fox napjait a Temzében való úszással kezdte, feltűnő matematikai tudását a lóversenyeken a *handicap*-számításokban is gyümölcsözően alkalmazta, az így nyert pénzt pedig birtokai jövedelmével együtt a nép politikai szolgálatára, a hölgyekre és a kártyajátékra fordította.¹⁷

Az újabb történeti kutatások már egyenesen abból indulnak ki, hogy az arisztokrata szerepek jelentős bővüléséhez még csak nem is kellett az arisztokrata identitásnak valamilyen megrendülése.¹⁸ Ebben a koncepcióban a 19. század elejének *whig* arisztokratája nem átmeneti jelenség, félúton a 18. századi nagyurak hatalmi arroganciája és a liberális kor polgári politikai kultúrája között. Nem az a feladata, hogy átvegye, elsajátítsa a polgári tisztesség értékrendjét, és így a polgárság számára is elfogadható területeken, pályákon – erkölcsi-vallási megújulás, művészet, tudomány, sport – fogalmazza újra vezető szerepét. Ebben a történelemszemléletben a *whig* nagyurak a győztes háború utáni korszakban éppen hagyományos szerepük elmélyítésével próbáltak befolyást szerezni. Az „országot” képviselve a koronával és az általános értékeket a partikuláris anyagi érdekekkel szemben, az 1820-as években a polgári érdekeket szolgáló kormánypolitikának éppen azáltal jelentettek alternatívát, hogy egyszerre demonstrálták vagyonuk nagyságát, anyagi függetlenségüket, és készségüket az érdekektől független, az általános humanitáshoz tartozó célok, a *worthy causes* támogatására. Itt tehát nemcsak a lósport barátja, de még a botanikai gyűjteményének kiegészítésére Kis-Ázsiáig utazó gyűjtő, különc természetbarát is politikai üzenet hordozója. A koncepció persze azt is kiemeli, hogy a választójogi reform éppen nem a polgárságot, hanem a *whig* nagyurakat juttatta hatalomra.

A kontinensen az európai nemességgel kapcsolatban legitimációs válságról beszélnek a történészek. Werner Conze ezt már a felvilágosodás kapcsán kibontakozni lát-

17 Characters of the late Charles James Fox, Tyne Mercury, Sept. 1806, idézi Wroughton 1971: 87. Vö. Charles James Fox: *Encyclopaedia Britannica* 1926/10. köt.

18 Mandler 1990.

ja, a forradalom időszakában a válság elmélyül és az 1815-ös restauráció sem állítja helyre a régi legitimitást.¹⁹ Friedrich Gentz, August Wilhelm Rehberg, Friedrich Schlegel és Adam Müller konzervatív-romantikus elképzelései éppúgy újítások, mint a nemesség szerepét valamilyen meritokratikus elittel helyettesíteni szándékozó elgondolások. A legitimációs válság itt is a társadalmi szerep ambivalenciájához vezet. A poroszok által „előzönlött” északkeleti német területek, pl. a Hochstift Paderborn régi családjai egyes 19. századi képviselőikben a helyi és rendi (*altständische*) hagyomány, a koronaellenes lázadás és a libertinus társadalmi szolidaritás elképesztően *whig* kevercsét eredményezték.²⁰

Hazai vonatkozásban ilyen megfontolásokat leginkább Széchenyivel kapcsolatban vetnek föl.²¹ Széchenyiéhez hasonló naplók híján nem is igen várhatunk további szerepelemzéseket. De megerősítheti az itt föltevésnéként előadottakat a korszak történéseinek véleménye a posztjozefiánus korszak politikai elitjének ambivalens jellegéről, ami a politikai kétfelé szakadásnál mélyebbre, az identitás alapjainak összetettségére mutat e kiváló emberek életében.²²

Illik azonban óvatosságra inteni az olvasót. Igaz, hogy a szerepek, különösen a jól megformált és föltűnő, látható szerepek terjednek-terülnek, mint olaj a vízen. Látszólag. Valójában nemcsak a kultúrák, rétegek közötti kölcsönzésnél vannak torzítások és félreértések, ez, vagyis az átértelmezés és a többféle értelemmel való megterhelés tűnik a kulturális formák szokásos, rendes sorsának.

Hiszen nemcsak az arisztokrácia társadalmi szerep-válságával, megrendülésével lehet például összekötni az angol uralkodó osztály körében a 18. század végén, a 19. század első felében dúló, fent röviden bemutatott verseny- és sportlázat. Megkísérelték már, nem alap nélkül, ugyanezt a jelenséget a modern férfi-szerep kialakulásaként Norbert Elias civilizáció-elméletének fényében is értelmezni.²³ Itt, mint ismeretes, az egyén szintjén egyre jobban, mélyebben kiépülő kontroll az ösztönök, szükségletek fölött a modern integrált társadalommá és állammá alakulás alapját és tükröképét jelenti. Ez lenne a harcóból sportemberré alakulás értelme is. Evvel a kíséreltetel nyilván nem az a baj, hogy az itt javasolttól eltérő értelmet akaszt a fent bemutatott ló-verseny-sport együttesre.

De azt súlyos problémának érzem, hogy bevallottan a szociológiai elméleti paradigma felől kiindulva és annak keresve „alkalmazási terepet” a történelemben, az említett kísérlet szinte szükségszerűen szelektív látást eredményez, és szétválogatja a „jó tényeket” és a „rossz tényeket”. Minden forrásban, sporttörténetben, szépirodalomban a lóverseny mellett ott az akadályverseny, de ez az Eliast követő értelmezésben meg sem említődik. Csak nem azért, mert egész a 20. századig az urak saját személyükben is gyakorolták, olcsó volt és népszerű, sokáig alig voltak szabályai, a többi sporttal össze nem hasonlítható veszélyt, „lóhalált” jelentett lóra és lovasra, és mindez

19 Conze 1972: különösen 23–35.

20 Westphalen 1979.

21 Vö. Laczkó 1977.

22 Vö. Poór 1988; H. Balázs 1987.

23 Hadas 2003.

illetlen atavizmusként fittyet hányt az eliasi elgondolásra? Még súlyosabb probléma, hogy miközben a társadalmi szerepeknek és gyakorlatnak tulajdonított „értelmek” illelkony színeit kísérli meg befogni, az elemzés 50–100 évet csúszik az időben, alkalmanként a 19–20. század fordulójáról származó szövegekből, leírásokból értelmezve a 19. század elejének társadalmi szerepmintáit.²⁴ Elias elmélete természetesen jól illik saját korának a múltra vonatkoztatott, abba visszavetített elvárásaira.

Az arisztokrácia szerepmódosulásait tehát külön tanulmánynak kellene elemezni. Annyit azonban itt is hozzá lehet tenni a fentiekhez, hogy a kulturális formák, divatok, Magyarországon sem egyértelműek és nem is rendelkeznek egyértelműen hozzá társadalmi rétegekhez. Egy Széchenyi Istvánnál vagy Károlyi Györgynél például lehetséges a régi identitás-minták válságáról és átalakulásáról gondolkodni, ahogy például Laczkó Mihály tette, de már Wesselényi Miklós szüntelen törekvése az egyéni teljesítményre, kiválólag a lovas-*bravourok* keresése talán inkább a töretlen erdélyi és családi hagyományt példázhatja.²⁵

E bevezető eszmefuttatás csak azt kívánta szolgálni, hogy a magyar arisztokratáknak a lóversenyben, illetve az állattenyésztésben vállalt tevékenységéről bemutathassuk, hogy azt nem hirtelen ötletek, nem is Széchenyi zsenije, nem is a háborúkat követő agrárválság és nem is a bécsi udvar politikájával való szembekerülés eredményezte. Mélyebbek az alapok, a lóversenyző és állattenyésztő buzgalom az egyik legrégebb és legfontosabb hagyományos európai társadalmi szerepkészlet átalakulásában gyökerezett.

ANGOL JÁTÉK A MAGYAR GYEPEN

A fentiekben kifejtettek nem azt jelentik, mintha a versenyek pusztá alkalmi vagy ürügyei lennének az arisztokraták új keletű individualizált önmegvalósításának. Széchenyi a lótenyésztés katonai és gazdasági jelentőségére is tekintett, amikor lóverseny-rendező egyesületet kezdeményezett. Mégpedig az általában közölt időpontnál jóval korábban, már 1821-ben. Mégse ő volt az első, nem is az egyetlen, aki a hazai gyepre versenyt, annak nyomában pedig fellendülő lótenyésztést álmodott.

Több kezdeményező is volt. Az elmélet terén az elsőség valószínűleg báró Wenckheim Józsefé, aki már 1815-ben publikálta javaslatait a lótenyésztés fellendítésére.²⁶ Wenckheim írásában felvilágosult, művelt és gyakorlati embernek mutatja

24 A lóversennyel kapcsolatban például Hadas forrásai között nagy súllyal szerepel Vizsota Gyula (1904), Siklóssy László (1928), Hoeller Móric br. (1927), Török Imre (1959). Ráadásul az urak némelyike láthatóan fabulál.

25 Lackó 1977; Wesselényire és különösen lovas-vadásztetteire, erejének és bátorságának próbatételeire lásd Gyalui 1941: 58–76.

26 Vö. *Ideen einer Wiederherstellung...* 1815, illetve *Gondolatok a Magyar Országgi hanyatló Ló-tenyésztetésnek...* 1816. Wenckheim Józsefre (1778–1830) és Orczy Lőrincre (1784–1847) lásd Galgóczy 1884: IV/5–7. Wenckheim tisztként harcolt a napóleoni háborúban, őrnagyi rangig emelkedett, 1809-től különböző megyék nemesi felkelő seregeinek volt parancsnoka a felkelés fölösztatásáig, majd a békében előbb Krassó, majd 1823-tól Arad megye főispáni helytartójaként, 1825-től főispánjaként folytatta pályáját. Orczy Lőrinc testvérét vette feleségül és a két sógor általában együtt szerepelt a közéletben. Wenckheim korán elhalt, de fia, Wenckheim Béla átvette szerepét a leendő MGE-ben.

magát, aki az „állam életerőinek” lehető legnagyobb kifejlése érdekében helyez súlyt a lótenyésztésre, futólag fiziokrata elméleti utalásokat is téve. Terve elsősorban a különböző nagyságú és különböző módon fönntartott megyei törzsménesekre épült, melyeket egy állami törzsménes látna el hágó ménekkel, és amelyek a maguk részéről a községi fedező méneket biztosítanak. Az alapvetően a megyék és a központi szervek, a hadsereg és a helytartótanács közreműködését követelő terv kiegészítésként egy sor lóiskola fölállítását irányozta elő a tanulóifjúság számára az akadémiai városokban, és a megyénkénti lófuttatásokat, versenyeket is proponált.²⁷

Wenckheimet követte Széchenyi 1818-ban publikált első dolgozata, melynek érvelése szerint nem tartható elegendőnek, hogy a tenyésztés fellendülése egyesek bármely nagy passzióval és költséggel űzött, de szükségképpen változó sikerű törekvéseitől függjön.²⁸ Az úri passziót a lóverseny segítségével vélte gazdasági ágga alakíthatónak Széchenyi. Kifejtette: a modern, angol mintájú lóverseny hűen megmutatja a lovak tulajdonságait, jóságát, továbbá, hogy a nyereségre folytonos lehetősége sokkal több gazdát és sokkal rendszeresebben folytatott erőfeszítésre sarkall, a versenygyőztes mének kiválogatásával pedig a tenyészlovak iskolája valósul meg. Evvel a véleményével nem állt egyedül Európában.

A gyakorlati elsőbbség még nehezebben állapítható meg, mivel a Nyitra megyei holicisi kincstári uradalomban már 1816-ban is voltak versenyek, csakúgy mint Hunyady József Nyitra megyei birtokán, Ürményen és a Bécs melletti Simmeringen.²⁹ Ám nincs adatunk arra nézve, hogy ezek egy baráti társaság szórakozásai voltak-e, illetve meghirdetett szabályok szerint zajló, nyilvános versenyek.

A Széchenyi által kezdeményezett versenyszervezésnek eredetileg a fiatal kapitánynál sokkal idősebb, művelt és szenvedélyes gazdász gróf Hunyady József állt az élén, aki Ürményen 1820-ban és 1821-ben is rendezett lóverseny-futamokat.³⁰ Evvel kapcsolatban Széchenyi azonban már 1821 márciusában magát véli a dolgok igazi mozgatójának:³¹

27 Wenckheim kiindulópontul az ideálisnak tekintett arab import és a császári ménesek mellett a kancák tekintetében a meglevő szebb magán méneseket is figyelembe veszi (Galgóczy 1884: IV/62). A tervezet gyakorlatias, mind az országos ménregisztráció, mind a ménesek ellátásának feladataira és költségeire forrást és embert igyekszik mutatni, súlyt helyez a ménesek fokozatos fölállítására és költségkímélő működtetésére.

28 Husarenrittmeister S. 1818. A művet *Viszota* (1910) nyomán ismertetem.

29 Ezt az „Interimale Protocolluma a Magyar Országban fel állitandó Ló-nemesítő Társaságnak” állítja mindhárom helyszínrre nézve, melyet *Viszota* idézett műve függelékeként közölt (*Viszota* 1910: 45). Az ekkor a futtatásokra jutalmat kitűzők ugyanezen forrás szerint „Grof Batthány János Babt, Grof Esterházy Josef, Hertzeg Lichnowsky, Hertzeg Lichtenstein Wentzel, Grof Pálffy Ferentz, Grof Steward, Grof Széchenyi Pál, Grof Széchenyi István és többek” voltak (*Viszota* 1910: 45).

30 *Viszota* 1910: 9. szerint 1820-ban és 1821-ben Holicson, Ürményen és az alsó-ausztriai Simmeringen is voltak versenyek, forrást azonban nem ad meg.

31 Széchenyi: *Napló* II. 1821. 03. 22. A következőkben a *Naplóra* mindig csak dátummal hivatkozom. Az elemzés során *Viszota* munkájának a Logod Bt. által 2001-ben megjelentett CD-változatát használtam (*Viszota* 1921, 1925, 1932, 1934). Ahol németül idézem Széchenyit, *Viszota* megfelelő helye a forrás. Ahol magyarul idézem, ott a *Naplóból* készült magyar válogatás megfelelő helyére utalok, vö. Oltványi 1978.

Ha a lóversenyek megindulnak, és a lovak fejlődnek, a dicsőséget Hunyady aratja le.
Ha nem megy, rám hárul a kudarc és a szégyen.

Géniusz: »Törődsz ezzel, Stephan?«

Stephan: »Nem én, Uram!«

De Hunyady dicsőségének tüskéje talán nem is ment oly mélyen Széchenyibe. Hiszen gróf Festetics György 1819-ben bekövetkezett halála óta Hunyady lett az ország első, tudós és „practicus” gazdája, Ürmény pedig az új Georgikon, melyet a korabeli európai közvélemény is ismert és számon tartott. Festeticshez képest a fiatal lovaskapitány egyelőre súlytalan volt.³² Alkalmazkodik is, áprilisi ürményi látogatása alkalmával „war die ganze Zeit falsch wie ein jeton – ich lobte alles, und mir missfiel das Meiste.” Széchenyi külön megbotránkoszik Hunyady vezető gazdatisztjének, Appelnak az angol lovászatot kicsinylő megjegyzésein, noha eszébe ötlik, hogy az Appel által dilettánsnak tartott ürményi lótenyésztés számára előnyt is jelenthet – majd. Széchenyi ugyanis ekkor már részben angol vérű, részben angol módra trenírozott lovait sokkal jobbaknak tartja az ünnepezt ürményi gazdaszat minden csodájánál és biztos győzteseknek a leendő versenyeken.³³

A spekulációk a lovak alkalmasságával, értékével kapcsolatban, csakúgy mint a lovak adásvétele ezekben az években folyamatosan nagy teret foglalnak el a *Napló*ban, ahogy nyilván az életében is. Ezek nem magányos gyakorlatok. Ha a *Napló* tükrében nézzük, hogy milyen alkalmak és tevékenységek kapcsolják össze Széchenyit és társait, akkor legalábbis a húszas évekre egyértelmű képet kapunk. Első helyen a társasági összejövetelek állnak, beleértve a szűkebb körű vendégségeket, látogatásokat, melyek a hölgyek rokonszenve körül forognak. Második és harmadik helyen a politika színterei és alkalmi következnak, elsősorban az országgyűlés, holtversenyben a különböző lovaglások és vadászatok alkalmával. Nemcsak Széchenyivel, de bármely más vendéggel kapcsolatban is újból meg újból azt rögzíti a *Napló*, hogy az illető ide vagy oda, erre vagy arra a birtokra kirándult lónézőbe.

A dicsőséget Széchenyi előtt learató Hunyady pedig nemcsak dísz a versenyszervezési mozgalomnak, de tetteleg is bizonyított: még húga halála napján is volt érkezése a versennyel foglalatoskodni. Széchenyinek írt, Bécsbe hívta őt a versenyszervezést előmozdítandó, amit Széchenyi furcsállva szemlélt.³⁴ Széchenyi elkészítette és kinyomtatta a versenyszabályokat, majd Hunyadyval, gróf Festetics Lászlóval, gróf Károlyi Lajossal és Brudern báróval elhatározták állandó pályadíjak kitűzését, és ezért a szabályokat Hunyady készült bemutatni a királynak.³⁵ Erre Hunyady egyre súlyosbodó betegsége, majd halála miatt nem kerülhetett sor, így 1822 januárjában

32 Ürményt dicséri például Elsner 1840: 1/84. Elsner sziléziai nagybírlő és gazdasági szakíró volt. Ürmény mellett, noha szinte az összes híres magyar uradalomban megfordult, csak Károlyi Lajos tótmegyeri és Károly főherceg magyaróvári juhászatát emeli ki. Öt évvel később Wesselényi is az ürményi Hunyady-uradalomba és Károlyi Lajos tótmegyeri gazdaságába küldi gazdatisztjét az akkor élenjáró ló- és juhtenyésztést és tehenészetet megismerni (Trócsányi 1965: 52).

33 Széchenyi: *Napló* II. 1821. 04. 18–20.

34 Széchenyi: *Napló* II. 1821. 11. 30.

35 A két nyelven kiadott versenyszabályok magyar változata: Széchenyi 1821. A naplófeljegyzéseket idézi Viszota 1910: 9–11.

Bécsben már Széchenyi hívta össze az ügy iránt érdeklődőket. A tolongás nem volt nagy, az első ülésen, ahol a versenyzés főbb szabályaival és a jutalmak kitűzésével foglalkoztak, négy fiatal arisztokrata és talán még egy pár junior ügybarát vett részt.³⁶ A következő ülésen már többen voltak, s itt határozták el báró Wenckheim József meghívását a szervezendő egyesületbe, és egy előjáróságot választottak a nevezett, valamint idősebb gróf Viczay Mihály és Széchenyi személyében. Ugyanekkor báró Brudern javaslatára elhatározták, hogy évi 20 konvenciót forint tagdíj mellett a jutalmat kitűzőkön kívül más is tagja lehet az egyesületnek.³⁷

Bécsben összesen három ülést tartottak januárban, és egyet február elsején, részletesen megbeszélve magukat a versenyszabályokat, az egyesület szerkezetét és tenivalóit a versenyek szervezésében. A harmadik ülés által fölhatalmazva Széchenyi és gróf Pálffy Ferdinánd kihallgatásra járultak a királyhoz és előadták tervüket. A király a javaslatokat kegyesen fogadta. Ennek eredményeképpen Széchenyi január 31-i dátummal felségfolyamodványt intézett a királyhoz. Ebben kifejtette a lóversenyek hasznát, ennek állandó megrendezésére egyesület alapítását javasolta, ehhez pedig királyi jóváhagyást kért. Mellékelte a kidolgozott versenyszabályokat, az egyesületi alapszabályt és az egyesületet alapítani kívánó 34 illusztris tag nevét, valamint, a korra jellemzően csatolta annak a sajtóközleménynek a szövegét, amelyet az egyesület megalapítása alkalmából nyilvánosságra hozni tervezett.³⁸

A leendő versenyegyesület folyamodványát a király a kancelláriának küldte le véleményezésre. Itt az 1822. november 22-i ülésben tárgyalták, ahol gróf Batthyány Vince, az alapítást kívánó tagok egyike volt az ügy előadója. Komoly aggálynak nem maradt nyoma a tervezettel szemben, az itt született egyetlen ellenvélemény sem elvi alapokon állt, csak még szorosabb, közvetlenebb ellenőrzést lehetővé tevő módosításokat javasolt az alapszabályban. Evvel szemben az előadó arra mutatott rá, hogy a vállalkozás közcélú, a nádor pártfogása alatt állna, a kormánynak egyetlen fillérébe sem kerülne. Az alkancellár módosításokat követelő különvéleményével szemben a kancellária ülése az egyesületet engedélyezni ajánlotta a királynak, egy a nádor engedélyével kiküldendő választmány által még tovább tökéletesítendő alapszabállyal.³⁹

Ez jobb eredmény volt, mint amit Széchenyi várt. Ezt részben az előadónak, Batthyány Vincének köszönhetette, de valószínűleg még nagyobb részben a nádori pártfogásnak. Batthyányt vélhetően br. Wenckheim József javaslatára kérték föl pártfogónak az 1822. február 9-én, immáron Pesten, a bécsinél jóval nagyobb létszámmal tartott gyűlés határozatából. Ez volt az utolsó szervező gyűlés, amin Széchenyi részt vett. A Wenckheim által megnyert nádor kézzelfogható jeleit adta az ügy iránti jóindulatának, engedélyezte például egy újabb, immár nyilvános gyűlés tartását a pesti városházán az alapszabályok kidolgozása céljából. Így tehát, tulajdonképpen a kancellária véleményét be sem várva tartottak már február 13-án az

36 Vö. Viszota 1910: 11. A résztvevők: báró Brudern József, gróf Károlyi Lajos, ifj. gróf Esterházy Károly és gróf Széchenyi Pál, valamint meghatalmazással további négy arisztokrata. Viszota úgy véli, hogy a jutalmat ekkor még ki nem tűzőket a jegyzőkönyv nem regisztrálta.

37 A három januári és a rákövetkező február 1-i ülések jegyzőkönyveit közli Viszota 1910: 45–61.

38 A felségfolyamodványt mellékleteivel Viszota egy korábbi munkájában közölte (Viszota 1904: 30–41).

39 Viszota megtalálta és ismerteti a kancelláriai ülés jegyzőkönyvét, vö. Viszota 1904: 11–14.

előzetes alapító ülést.⁴⁰ Ezen az utolsó ülésen, amelyen Széchenyi még részt vett, megcsodálhatta egyrészt Wenckheim ügyességét és tapintatát, másrészt észlelhette a meghívottak egy részének a lóügyekben való teljes járatlanságát, valamint felekezeti és rendi elfogultságát is.⁴¹ A nádorhoz fölterjesztendő iratok kapcsán fölmerült ugyanis, hogyan is nevezzék azt a valamit, amely a *Napló*ban „die ungrischen Provinzen”-ként szerepel. E kis ügy kapcsán azonnal észre lehetett venni, jegyezte fel Széchenyi, a feszültséget a különböző vallások, illetve a mágnások és a nemesek között. Már vállalkozásának legelején jelzést kapott tehát, hogy jó nyomon jár: itt nincsenek kis ügyek, csak nagy szakadékok vannak, s egy hazáját komolyan szerető ember bárhol nekiláthat a hídverésnek.

Széchenyi és Wesselényi 1822 áprilisa és júniusa között megjárta Angliát, illetve nagyobb részét Londont és Newmarket-et. Londonban a társaság mély benyomást tett az ifjú kapitányra, Wellington herceg mellett a Holland House-t is megláthatta.⁴² Lord és Lady Holland-ról, Fox örököséről megjegyzi: „Sie haben mich mit Auszeichnung behandelt. Carbonaris finden und lieben sich allenthalben.”⁴³ A forradalmi szolidaritástól megmelegszik ugyan a szíve, de realizmusát sem veszti el. Az angol tenyésztés minden rendszeressége és tudományos alapossága mellett, mint Széchenyi észreveszi, egy helyzeti előnyt is kihasználhat: nagytestű, nagycsontú lovak (az ún. *Shire-horse*) lévén mindenütt elterjedve, az arabs ménekkel itt lehet a leghamarabb eredményt elérni.⁴⁴ Ez nálunk nem megy.

1822–23 telén ismét felvették a lóverseny-ügy szálait. 1823. február 10-én Széchenyi végiglátogatta a magyar kancellária összes tanácsosát a lóversenyzés érdekében, március 23-án pedig még egy felségfolyamodványt adott be, melyben elsősorban a katonai lóutánpótlás nagyarányú olcsóbbodásával érvelt, amit csak a rendszeres lóversenyzés ösztökéjétől hajtott tenyésztés érhetne el.⁴⁵

Szükség is volt az újabb nekifutásra, mert az ígéretes kezdet ellenére a dolog elakadt, sem jóváhagyó, sem tagadó választ nem kaptak a kezdeményezők. Ám hiába az újabb folyamodvány, az ügy csak nem jutott tovább. Széchenyi és társai ekkor átmeneti megoldásokkal kísérleteztek, például rókavadászattal. Széchenyi érvelése a rókavadászattal mellett – amint az egy Wesselényinek írott levelében kifejezésre jut – többszintű, a lótenyésztést is, a fiatal arisztokratákat is, meg a hazát is nemesíteni próbálja.⁴⁶

40 A gyűlésen 75-en vettek részt, Steinbach Ferenc Pest városi főbíró elnöklelte alatt. A nádorhoz járuló küldöttség vezetője báró Amadé Antal m. kir. főlovászmester, br. Wenckheim József, gr. Széchenyi István, br. Orczy Lőrinc, br. Brudern József, br. Podmaniczky Sándor és Gr. Barkóczy János voltak. Vö. *Viszota* 1910: 17–18. *Viszota* mind ebben a munkájában, mind a később általa a *Napló*hoz fűzött jegyzetében február 23-ára teszi ezt az ülést, a *Napló* szövege ennek ellentmond, vö. Széchenyi: *Napló* II. 1823. 02. 13.

41 Széchenyi: *Napló* II. 1822. 02. 13.

42 Széchenyi: *Napló* II. 1822. 04. 27.

43 Arra, hogy jó benyomást hagyott, utal Robert Grosvenor megjegyzése bécsi látogatásakor. „They speak highly of you in England. Lord Holland shall be happy to see you etc.” Széchenyi: *Napló* III. 1826. 11. 27.

44 Széchenyi: *Napló* II. 1822. 06. 28.

45 Széchenyi: *Napló* II. 1823. 02. 10. Az 1823. márc. 23-i folyamodványt közli *Viszota* 1910: 63–71.

46 Bártfai 1943: I/43. – Széchenyi levele báró Wesselényi Miklóshoz, 1823. 03. 09., Bécs.

Az engedélyezés halogatását valószínűleg az okozta, hogy az udvari körök az időközben csúcspontjára ért vármegyei ellenállás idején, illetve az azt követő fölháborodott politikai légkörben nem akartak semmilyen újabb fórum, szervezet, központ kialakulására lehetőséget adni.

Ám a rendszeres egyesületi működés, bár előnyös, mégsem elengedhetetlen a lóverseny-szervezéshez. Ennek legfontosabb elemei a résztvevők által kidolgozott szabályrend és a jutalmak, ezeket pedig eseti összefogással is biztosítani lehetett. Mindenesetre a szervezkedés nem állt meg: 1826. március 30-án Bécsben tartották az első lóversenyeket.⁴⁷ Viszota úgy vélte, kizárólag Széchenyi két későbbi naplóbejegyzésére támaszkodva, hogy „nem jó szemmel nézték, hogy április 9-ére Pozsonyba lóversenyt hirdetett. Ennek megelőzésére tartották a Bécs melletti simmeringi lóversenyt március 30-án.”⁴⁸ A *Napló*ban 1826. április 17-én tett bejegyzés szerint „Minden lóverseny Bécsben van, magasabb hely határozata. [...] Én proponáltam a lóversenyeket, nem ment – most ők vezetik be, hogy bosszúságot okozzanak nekem. Hál’ Istennek, csakhogy megy a dolog!”⁴⁹ Továbbolvasva a március 30-i bejegyzést kiderül, hogy Bécsben, illetve Simmeringen Széchenyi egyik legközelebbi harcostársa, gróf Károlyi György is indult. Ugyanakkor az április 9-i pozsonyi versenyt az egykorú tudósítás hirtelen összeütöttek írja le, ahol mindössze négy futamban két-két ló vett részt (nagyobbrészt lovastisztekkal a hátukon), viszont az egész város, 5–6000 ember kiment őket megnézni.⁵⁰ Ez nem egészen életszerű – ha tilosban járnak, vagy legalábbis neheztelést várhatnak a pozsonyiak, akkor miért nem szervezkednek és rejtőzködnek egy kevésbé legalább, ha meg demonstrálni akarnak, miért nem indítanak több résztvevőt? A másik Széchenyi által tapasztalt negatív megnyilvánulás sem perdöntő, több pedig se a *Napló*ban, se másutt nincsen.⁵¹ A május 20-i simmeringi versenyen viszont biztosan tudjuk, hogy Széchenyi Babieka-ja is indult és könnyedén nyert. Egy hétre rá, május 28-án viszont ismét Pozsonyban rendezett versenyt nagyjából ugyanaz a társaság, aki az első ottani versenyt is megszervezte, Széchenyi is köztük volt.⁵² Nem lehetséges, hogy a simmeringi és pozsonyi versenyekről nem mint egymást fenyegető szomszédvárakról, hanem inkább mint nagyrészt ugyanazt a társaságot hol itt, hol ott vendégül látó, változatosságot biztosító úri szórakozó helyekről kellene inkább beszélünk?

Ám Széchenyi naplójának – nemcsak a lóverseny vonatkozásában – örökös konfrontációkat tükröző megjegyzéseit felerősítve, a gazdasági egyesület történetét

47 Széchenyi: *Napló* III. 1826. 03. 30. Vö. Viszota 1904: 19–20, a *Naplóra* hivatkozva.

48 Vö. Viszota megjegyzését Széchenyi: *Napló* III. 1826. 03. 30-i bejegyzéséhez.

49 Széchenyi: *Napló* III. 1826. 04. 17. „Alle Wettrennen ect. sind in Wien höhern Orts, = resultate... Ich proponirte die Wettrennen, ging nicht – nun führen sie es ein, um mir einen Verdruß zu machen. Gottlob, daß es nur geht.”

50 Széchenyi: *Napló* III. 1826. 04. 09, a *Pressburger Zeitung* április 14-i tudósítását Viszota találta meg és idézi az 1826. ápr. 9-i, a versenyre vonatkozó naplófeljegyzés jegyzeteként.

51 Széchenyi: *Napló* III. 1826. 04. 15. „Clamm, der Wau Wau kam an, und versammelte das Officirs Corps um es wegen dem Wettreiten auszmachen. Er behauptet, dass wieder ich an allem Schuld bin.” – De Clam-Martinitz ezredes egészen más okokból (Selina Mead-et vette feleségül 1821-ben) nem tartozott Széchenyi jóakarói közé, saját indulatából is cselekedhetett.

52 Széchenyi: *Napló* III. 1826. 05. 28.

a milleniumra megjelentető egykori Fényes-munkatárs, a református értelmiségi Galgóczy idevonatkozó értékelő megjegyzései és nyomában az idevágó irodalom jó része azt a benyomást keltik, mintha Széchenyinek ebben a kérdésben és ebben az időpontban is a bécsi hatóságokkal vívott küzdelemben kellett volna kiharcolnia a lóversenyt, s a többi általa társadalomformálónak tartott intézményt is.⁵³

Azonban aligha lehetett olyan nagyon kuruc dolog a lóverseny, ha már Pozsonyban is – az országgyűlés alatt 1826. áprilisban – minden további engedély nélkül megtarthatták a versenyeket, nagyjából egyidőben a béccsel, sőt, ősszel gróf Esterházy Mihály, Széchenyi barátja is versenyt rendezett tallósi birtokán.⁵⁴ Majd a következő év áprilisában a fiatal magyar és osztrák arisztokraták (pl. Wenzel Liechtenstein hg.) már ismerősként tértek vissza a Bécs alatti Simmering pályájára, ahol nyertek, veszítettek, fogadtak és lovakat adtak el.⁵⁵

Mivel azonban már az eredeti, 1822-es koncepciókban is mindig Pestet jelölték meg kívánatos helyszíneként, az országgyűlés pedig 1827-ben feloszlott, ez 1827-ben szükségessé tette a komolyabb szervezést, annál is inkább, mert Széchenyi saját bőrén tapasztalhatta, hogy némi rendetlenségek is előfordultak a versenyben, magyarán csálnak a zso-kék.⁵⁶ Első lépésként egy teljesen informális, alapszabály és belső szervezet nélküli társaság vette kezébe a pesti versenyszervezést. Ez azt jelentette, hogy aláírási íveket köröztek az egyes futamokban nyerhető díjakra szükséges összegek összeadására, továbbá nyitottak egy úgynevezett öt (pengő)forintos könyvet a verseny rendezési költségeire ajánlott ötforintos ígéreteknek.⁵⁷ Ennek eredményeként meglehetősen nagy, ötnapos versenyt rendezhettek „az Üllői és Soroksári út között lévő Pesti gyepen” 1827. június 6-a és 9-e között, illetve 15-én. A futatók köre szélesebb volt ugyan a korábbi pozsonyi versenyeken lovat nevezőknél, de szinte kizárólag magyarországi birtokosokból tevődött ki.⁵⁸

A következő, 1828. évi versenyekre a száz aranyig menő összegű díjakat 36 hölgy és 47 úr adta össze, a hölgyeknél három, az uraknál kilenc név kivételével mindenki arisztokrata volt.⁵⁹ Ugyanezen az alapon, de sokkal több résztvevővel és díjjal rendezték meg a következő, 1828. és 1829. évi versenyeket is.⁶⁰ A versenyek népszerűségét tehát a versenynapok, a díjra pénzt följajánlók és a versenyben résztvevők számának növekedése jelzi.

53 Vö. Szilassy 1896: 10–12.

54 Széchenyi: *Napló* III. 1826. 11. 10.

Az első pesti versenyről nyomtatásban megjelent jelentés is hivatkozik az 1826. évi tavaszi pozsonyi és őszi tallósi versenyek eredményeire (S. A. 1827: 4).

55 Széchenyi: *Napló* III. 1827. 04. 21, továbbá 04. 28, 05. 02, 05. 08, 05. 14.

56 Széchenyi: *Napló* III. 1827. 05. 08. Maguk az angol jockey-k is és versenyző társai is fölvilágosítják, vö. 1823. 05. 23-i és különösen a 06. 01-i és 06. 03-i bejegyzéseket.

57 Egy nagy összegű alapítólévre példa Gróf Károlyi György alapítólevele 333 és egyharmad körmőczy arany ötszázalékos kamatának felmondhatatlan lekötéséről a Pesten évente május vagy június hónapban rendezendő lóversenyen kiosztandó díjra, Pest, Szent Mihály hava 6kán 1828, MOL P 414. c. 6/a. tétel

58 S. A. 1827.

59 S. A. 1827: 14–16.

60 Széchenyi–Döbrentey é.n. [1828], és é.n. [1829].

1829-ben Széchenyi és Wenckheim egy újabb közös kezdeményezése is elindult: a versenyeket „állatmutatással” próbálták összekapcsolni, ami egyszerre volt kiállítás és tenyészállatvásár.⁶¹

A jelentősen megnőtt részvétel, a díjakra és költségekre tett adományok meg többszöröződése szükségessé tett némi intézményesedést. A 1827-es „lóverseny-könyvnek” még nem volt szerzője, csak aláírói, akik viszont nem testületként, hanem a jutalmat adók s a maguk nevében írták alá a szöveget huszonketten, többségükben arisztokraták, háromnegyed részben lótenyésztő nagybirtokosok voltak. A következő két évben már a „választottság” nevében jelent meg a lóverseny-beszámoló. Már 1828-ban báró Wenckheim József és báró Orczy Lőrinc a versenyek alatt, június 6-án gyűlésre hívták össze az ügy barátait, ahol egy „intézet” szükségességét fejtegették, melyben évi 10 pfrt-os díjjal lehetne taggá válni, mely összeget a lóverseny költségeire és a jutalmakra fordítanának. Alapszabályról vagy vezetőségről azonban nem szólt a közlemény.⁶²

Az intézményesedés az 1830. június 11-én tartott „közülés” alkalmával fejlődött tovább. „Ideig óráig való választottság”, mint itt megállapították, addig is volt ugyan, de most szilárdabb szerkezetet kell adni a társaságnak, melyet ezentúl „Állattenyésztő Társaságnak” neveznek.⁶³ Ez a közülés gróf Festetics Imre, Széchenyi nagybátyja elnöklete alatt ülésezett és határozataira a javaslatot Széchenyi István gróf terjesztette elő. Ezeket elfogadták és a Társaság jelentése mint a „közülés határozatait” közli őket, szépen pontokba szedve: először a Társaság célját, vagyis az állattenyésztés fellendítését, az arról való tanácskozásokat, majd következő pontban a társaság munkájában való részvétel feltételét, tudniillik az évi tíz pengőforint lefizetését. Ezután következik a társasági bevételek hovafoordítása, hogy az „a pesti pálya futtatások alkalmával előforduló köz költségekre, paraszt lovak díjaira, ló iskolára s egyéb ide tartozókra” lesz fordítva. A társaság évi két közgyűlést tart, ezen háromévente huszonhéttagú „választottságot”, „előülőt”, „titoknokot”, „pénztartót” és két jegyzőt választanak. A legutolsó pontban még egy „Tükör” készítését is szükségesnek tartják, mely az egyesület szervezeti és eljárásrendjének részletes szabályait foglalná magában. Mindez együtt nem más, mint egy egyesületi alapszabály, de sehol sem említik ilyen néven, és kísérletet sem tesznek engedélyeztetésére.

A furcsamód megalakult egyesület vezetősége is elég szokatlan módon állt össze. Elnöknek fölkérték báró Orczy Lőrincz aradi főispánt, Wenckheim báró sógorát. Nem érthette váratlanul a dolog, hiszen ebben a korban előre meg szokták kérdezni, hogy elfogadja-e az illető a megiszteltetést. Orczy ennek ellenére nem volt jelen a gyűlésen, majd „későbbben a Gyülekezet kívánságairól tudóssíttatván, [...] hivatalos foglalatosságai miatt el nem vállalhatta”, így a közgyűlés másnapján a Választottság időközi elnöknek Széchenyit kérte fel, aki elvállalta a tisztelet.

61 Széchenyi: *Napló*. III. köt. 1829. 04. 26. („Sitzung bei Wenckheim wegen Thierschau”) 1829. 06. 04., 5, továbbá: Széchenyi–Döbrentey é.n. [1829] E szerint az első lóvásár 1829. június 11-én volt a Nemzeti Lóiskolában s ugyanott a lóárverés állandósítása érdekében Széchenyi felhívást tett közzé (50.).

62 Széchenyi–Döbrentey é.n. [1828]: 43–44.

63 Andrassy–Döbrentei é.n. [1830]

Titoknok és 1835-ig az egyesület valószínűleg legtöbbet dolgozó arisztokrata tagja gróf Andrássy György lett, a jegyzők Döbrentei Gábor és Kisfaludy Károly voltak. Előbbit egy év múlva az Akadémia titkári posztjának elnyerése, utóbbit pedig még az évben bekövetkező halála szakította el az egyesülettől.

A júniusi közgyűlés előtt azonban, mint ez júniusban az alapszabályba is bekeült, és a későbbiekben általánosan be is tartják, tartottak egy téli gyűlést is, amely amolyan „kisgyűlés”-féle volt. Ezt ebben az évben január 31-én tartották, miként máskor is, együtt a kaszinói gyűléssel. A két vállalkozásban nemcsak ugyanazok vettek részt, de általában ikervállalatoknak is tekintették őket. Az 1830. január 31-i téli gyűlésen már megbeszélték és elfogadták a későbbi, a júniusi közgyűlésen hozott végleges határozatokat.⁶⁴

A sajátos vezetőség-választás mögött Széchenyi és Orczy viszonyának megromlása is megbújhat. Széchenyi naplójában 1829 májusában azt jegyezte föl – igaz, egy különösen borús napján, amikor fájdalmak és önvád által kínozva öngyilkosságra is gondolt –, hogy Orczy és Wenckheim a versenyek ellen dolgoznak.⁶⁵ Ám tekintve, hogy ezt szinte minden barátjával kapcsolatban leírta egy vagy más alkalommal, ez magában nem tekinthető perdöntőnek. A lóverseny Wenckheim gyermeke is lévén, súlyosabb indokkal kellene alátámasztani annak vélt szembefordulását az ekkorra már sikeres és népszerű versennyel. A személyek ellenben nagyon is könnyen, szinte bármin – tenyésztési módszeren vagy egy angol nyereg kölcsönadásán – össze tudtak veszni, akár a párbajig menően is.⁶⁶

Egy év múlva azonban Orczy Lőrincben is föltámadt a tettvágy, márciusban koncepciót dolgozott ki a lótenyésztés föllendítésére. Az egyéves Állattenyésztő Társaság 1831. május 29-én a Kaszinóban megrendezett közgyűlésén Orczy, aki az elnökséget 1830-ban visszautasította, immáron elvállalta a vezetést, és elfogadtatta koncepcióját. Ez utóbbi határozottan kiszélesítette az egyesület céljait és részletes szervezeti javaslatokkal is szolgált azok elérésére.⁶⁷ A célok tekintetében a legfontosabb változás, hogy a lóversennyel egyenrangúvá kívánta tenni az „állatmutatást” és az időközben a Társaság által átvett lóiskolát. Ez abban tükröződött, hogy az összes bevételt is háromfelé kívánta osztani, és a választottságnak is háromfelé kellett ügyelnie. Le kell szögezni, hogy a lóverseny helyett az egész állattenyésztés fejlesztése pontosan az az út, amelyre a később már Gazdasági Egyesületté alakult társaság

64 Vö. Széchenyi levele Báró Wesselényi Miklóshoz. 1830. 02. 08., Pest. Forrás: Majláth 1889: I/123. sz. „A Gyep Tárgyban is sok történt azóta. Orty és Heinrich por la vita velünk tartanak, egy bizonyos ész fogás által, melyet szóval közlök majd veled. Eldöntetett unanimiter, hogy egy Állattenyésztő Társaság constituálja magát 6 esztendőre 10–10 forinttal. Andrássy Titoknoknak tétetett. Ezen utolsó felfogadta azon Ifjút, kit Pál Bátyámnál ismertél, Tasner Antalt, secretariusnak. Ez angolul türhetően tud stb. Éppen most vezetem be foglatosságiba. – Heinrich, Kisfaludi, ki sokkal jobban van s Döbrentei megmaradnak hivatalukban. Mindenről kapsz nem sokára tudósítást nyomtatva. – Esterházy Mihály itt volt. Ő Bécsi Stewart. És az oda való levegőt igen szereti – de legalább eljött!”

65 Széchenyi: *Napló* III. 1829. 05. 16.

66 Széchenyi: *Napló* III. 1828. 06. 01. Széchenyi és Esterházy „C[ar]l” párbajoztak. Viszota a szöveg-helyhez fűzött jegyzetében Leopold Ferstl rendőri jelentése alapján a párbajt egy lovakról folytatott vita kimenetelének állítja.

67 Andrássy–Tasner é.n. [1831]

hat év múlva rálépett, ez tehát a jövő megelőlegezésének tekinthető. Ám Orczy magatartásán Széchenyi ismét megütközött.⁶⁸ Az általa proponált lóiskola pedig szintén problémákat vetett föl. Az új egyesület által lábrasegítendő lóiskola ugyanis egy leszerelt főhercegi segédtsízt magánvállalkozása volt!

Ám mielőtt belefognánk egy újabb bonyodalmas történetbe, foglaljuk össze az eddig látottak főbb vonásait! Hiszen az 1821 óta eltelt tíz évben az akkor elindított vállalkozás nemcsak megvalósult, de meg is szilárdult.

Két dolog tűnik szembe. Az egyik, hogy Széchenyi neve mellett újra meg újra fölbukkan egy sor más, komoly tettekkel és alkalmas elgondolásokkal segítő úr neve. A másik, hogy ellenkezés helyett a kormányzat, habár távolról sem tekintette magáénak, nem is különösebben akadályozta a Széchenyi által lendületbe hozott csoportot. A két dolog összefügghet.

A segítők egyik része Széchenyi barátai közül került ki. Ide sorolható gróf Andrássy György és gróf Károlyi György. Utóbbi a 20-as években aláírásokat gyűjtött és pénzt szedett be a lóversenyre.⁶⁹ De az együttműködők köre nem korlátozódott Széchenyi barátaira, a tőle távolabb állók között meg kell említeni báró Wenckheim Józsefet, sógorát, báró Orczy Lőrincet, Brudern József bárót és idősebb Viczay Mihályt.

Ez a névsor nem egészen illik a Gazdasági Egyesület millenniumi hivatalos monográfiájának ős-képtárába (*Ahnengalerie*). Báró Wenckheim például az a királyi biztos, aki 1823. augusztus 29-én nemcsak, hogy katonai erővel foglalta el az ellenálló Nógrád megye székházát, de még a szabad ég alatt tovább gyűlésező tisztikart is lefogatta. A maga korában legalább olyan ismert személy volt, mint gróf Széchenyi István, a nógrádi esetet az egész ország tárgyalta.⁷⁰ Igaz viszont, hogy ugyanez az úr az 1790. évi országgyűlési bizottságok munkálatait az 1827. évi 8. törvénycikk alapján újra feldolgozó bizottság gazdaság- és harmincadügyi albizottságának legkonceptiózusabb javaslatait tette. A kereskedelem, pontosabban az agrártermékek jobb piacra jutása érdekében kedvező vámokat javasolt, a megyei árszabások eltörlését, a váltójognak a nemesekre való kiterjesztését, tőzsde felállítását, a termelés fejlesztéséhez pedig jelzáloghitelbankot és biztosítókat is szükségesnek tartott.⁷¹ Az angol utazó, John Paget lelkesen méltatta megyei főipáni tevékenységének gyümölcsseit, az utakat, a településrendezéseket, a közrendet és közbiztonságot.⁷²

Orczy Lőrinc gazdaságpolitikai nézeteit nem ismerjük, túl azon, hogy ő is szívesen foglalkozott lovakkal. Csak annyi ismeretes, hogy Wenckheim Józseffel, aki

68 Széchenyi: *Napló*. IV 1831. 05. 16. „16ten Sitzung wegen Wettrennen. Ortzly sich wie ein launiges Kind betragen – – – – Gott! Welche (2 szó törölve). Ich vergehe vor Ungeduld.”

69 Vö. MOL P 414 c. 6/a tételben fennmaradt aláírási íveket 1828-ra.

70 Pulszky Ferenc például diákként szörnyülködött rajta az eperjesi társasággal: „Unokabátyám, Pulszky Károly is megjött Eperjesre, Gyürky Pál nógrádi alispán fiskálisa volt akkor Terenyén, s nem tudta elégségesen ismétetni váltakozó vendégeinknek a nógrádi eseményeket, miként záratta el báró Wenckheim, a királyi commissarius, a vármegyeház termét...” (Pulszky 1958: 53.) Széchenyi is elítélte Wenckheim-t: *Napló* II. 1823. 09. 06. „Wenckheim József Nógrád megyében ügyetlenül viselkedett. – Becsvágy kerítette hatalmába e férfiút már ifjúkorában. Kezdetben magyar. Ez nem sikerült. Most udvaronc.” Wenckheim 1823-ban Arad főispáni helytartója, 1825-ben főispánja.

71 Vörös 1983: I/648.

72 „Baron Wenckheim, a man of enlarged views and of great energy of character.” Lásd Paget 1855: II/87–89.

testvérét, Orczy Terézt vette feleségül, mindenhol együtt lépett föl, Wenckheim halála után ő nyerte el az Arad megyei főispánságot, melyet persze csak megbízható embernek adtak.⁷³ Széchenyihez el is jutott Leopold Ferstlnek Orczy Lőrinc és Károlyi Lajos kormányhűségéről információkat kérő levele, nem kis megütközésére.⁷⁴

Az udvarral szemben elkötelezett, vagy éppen hivatalt viselő segítők sehol nem olyan föltűnők, mint éppen a lóverseny érdekében tett első lépéseknél. Ezt könnyen beláthatjuk, ha megnézzük azokat, akik egyrészt Széchenyi 1822-es petíciójában magukat az egyesület leendő tagjainak nyilvánították, másrészt az első pesti, 1827. júniusi verseny szervezői voltak és harmadrészt 1830–35 között bekerültek a Társaság mindenkori választottságába.

Fenti csoportokról joggal gondolható, hogy nagyjából felölelik az ügy iránt 1822–35 között elkötelezetteket. Az itt nem részletezendő vizsgálat eredménye, hogy az alakulásnál Széchenyi barátain kívül egy sor, nagyrészt már említett aulikus vagy legalábbis hivatali karriert vállalt mágnás, és ami még feltűnőbb, számos magas rangú tiszt, egyebek között az öszmonarchia ménesfelügyelője is a tagok között volt. Ahogy az idő haladt, mindkét csoport erősen megfogyatkozott. A tiszteknél ez talán felsőbb tiltásra is visszavezethető, de az ilyen tiltáshoz távolról sem kellett politikai rosszakarát. Eszébe juthatott valakinek az is, hogy a lóversenyen fogadásokat kötnek és ott veszteni is lehet, ami a tiszteket kínos helyzetbe hozhatja. Az aulikus, illetve hivatalnok-főurak közül többet nem saját vonakodása, hanem a halál vitte el az egyesületből, így pl. Wenckheimet, Viczayt és a kancelláriai tanácsos Batthyányt.

Akik maradtak, illetve akik újonnan léptek be 1830–35 között, azok nem a politikai affiliációjukban különböztek elsősorban a régiektől, hanem rangjukban. Ahogy Pestre gyökerezett az egyesület, elmaradtak a diplomaták és az udvari társaság tagjai – noha a Széchenyi-naplóból és a *Gyepkönyvekből* gyakran látjuk, hogy lejötték a pesti Medárd-napi vásár körül tartott versenyekre, de tisztséget nyilván már kevésbé vállalhattak. Folyamatosan a szervezők, aláírók, választmányi tagok között szerepelt Széchenyi baráti köre: Wesselényi, gróf Andrássy György, gróf Károlyi György és gróf Esterházy Mihály.⁷⁵ Utóbbiak közül azonban Wesselényi, bár folyamatosan ott volt a Társaság vezetésében, 1830 után nem indított lovat a versenyen, valószínűleg anya-

73 Orczy Lőrincz (1784–1861?) gazdasági tevékenységére lásd Galgóczy 1884: IV/6–7. Művét lásd Orczy 1832. Orczy 1829-ben a Duna szabályozás kormánybiztosa is volt, munkáját Széchenyi is nagyra tartotta. Vö. Oltványi: *Napló* 1830. 06. 25.

74 Széchenyi: *Napló*. III. 1829. 11. 12

75 Károlyi Györggyel Széchenyi együtt utazgat 1829-ben, Andrássyval pedig 1832-ben. *Naplója* ekkor Wesselényivel és Esterházy Mihállyal együtt ezt a négy embert mutatja hozzá legközelebb állóknak. A *Napló*ban egy helyütt lista is található azokról, akik be vannak avatva az akkor még titokban tartott *Hitel* dolgába, 1830. január 25-ről keltezve (Széchenyi: *Napló* IV. 1830. 01. 25.). Gróf Károlyi György (Bécs 1802. március 28. – Budapest 1877. november 9.) és gróf Andrássy György (1797–1872) gazdasági szempontú rövid életrajzát adja Galgóczy 1883: III/11–23, illetve 40–46. Gróf Esterházy Mihályra (1794–1866) lásd a rövid vázlatot Galgóczy 1884: IV/24–25. Esterházy érdemei a tallósi birtokán működtetett „ló-idomító intézettel összekötött kitűnő ménes” birtoklásában a kiváló állattenyésztő, Appel Károly 1819 és 1839 közötti alkalmazásában álltak.

gi okokból.⁷⁶ A nagyurak befolyását az egyesület ügyeire biztosította és megszilárdította egy másik csoport, a klienseiké. Kezdetben csak Appel Károly (Karl Appel), a Hunyadyak és Esterházy Mihály württembergi születésű gazdatisztje, a nagyhírű juhtenyésztési szakember és Liebenberg-Lunkányi, Széchenyi jószágigazgatója képviselték a nagyúri kliensek, titkárok és jószágigazgatók rendjét.⁷⁷ Ez aztán a harmincas években némileg kibővült, talán a tevékenységek, a tagság és a pénzalapok bővülése miatt szaporodó feladatok végzésére, talán gesztusként. Az idesorolható nevek, Tasner Antalén, előbb Andrássy, majd Széchenyi titkáráén kívül ma már csak agrártörténészeknek mondanak valamit: Ghyczy Ignác, Klauzál Imre, Christian Hörman.⁷⁸ Első a gróf Esterházy-család tatai főtisztje volt, második gróf Károlyi Lajosé a nyitrai, tótmegyeri birtokon, a harmadik a nádoré Alcsúton. Hasonló helyzetű volt a fiatal ügyvéd Bertha Sándor is, Széchenyi bizalmas munkatársa, aki a Társaságnak is ügyvédje és Tasner mellett jegyzője is lett.⁷⁹

Belépett a Társasággá alakuló csoport választmányába egy pár protestáns mágánás, pl. báró Ráday Gedeon és a két Podmaniczky báró. Csatlakozott néhány tehető és művelt, gazdálkodási újdonságok iránt érdeklődő középirtokos is, például a liberális gondolkodású tolnai mintagazda, Csapó Dániel, vagy Czindery László, a fontolva haladó, de tevékeny somogyi alispán, a szabolcsi liberális báji Patay József, vagy Kazinczy unokaöccse, Dercsényi Pál, aki már 1828-ban pályadíjat tűzött ki a magyar mezőgazdaság javításáról írt legjobb munkára.⁸⁰

Másrészt Wenckheim halála után többen is voltak, akik nem egyszerűen aulikus gondolkodásúak, hanem az udvar politikai partnerei voltak. 1831-től választmányi tag volt Havas József, előbb az egyetemen különböző jogágak professzora, majd Pest város főbírája, 1832-től a város országgyűlési követeként, a későbbiekben pedig cenzorként tevékenykedett. Nála is fontosabb a „másik” Károlyi, Széchenyi barátjának,

76 Az ismert versenyzetők kivétel nélkül angol lovászokat, lószerszámot és módszereket használtak. Ennek költségeit a társainál nagyságrenddel kisebb jövedelmű Wesselényi nem bírhatta. Az angolmánia nyilván nagyrészt divat volt, de attól még nem kevésbé kötelező. Más vélemény szerint Wesselényi „önálló politikai szerepköre hirtelen megnőttével nem tulajdonít már akkora fontosságot a lóverseny-ügynek, mint korábban, s amellett most már némileg bántó számára a Széchenyi mellett ti »második ember« szerep.” (Trócsányi 1965: 68.) Ha így lett volna, érthetetlen, miért éppen onnan vonult vissza Wesselényi, ahol a legtöbb sikerre volt kilátása, hiszen éppen lovon tudott volna leginkább lépést tartani barátjával. Trócsányi is megjegyzi, hogy Wesselényi 1832-ben még ott is van a pályán – *steward*-ként és bíróként, csak éppen lovat nem hozott. Végül Trócsányi (1965: 76) leírja, hogy Wesselényi meglepő döntéssel 1828-ban ménésének nagyobb részét eladta. A megmaradt és új állomány egyszerre háromféle vért kevert, a székely, az angol és az arab lovakét. Ebből gyors siker aligha volt várható.

77 Az 1797-ben Magyarországra, gróf Hunyady József úrményi (Nyitra vármegye) uradalmába szerződött Appel Károly (1773–1839) szinte legendává vált juhtenyésztőként. A Hunyadyak többi, somogyi birtokának vezetése mellett Appel 1819-től gróf Esterházy Károly és Mihálynak is „gazdasági tanácsosa” lett. Három fia folytatta művét. Vö. Galgóczy 1879: I/78–83.

78 A neveket általában abban a formában adom, ahogy azt a név tulajdonosa gyaníthatóan használhatta.

79 Vö. Tóth 1877.

80 Csapó Dániel (1778–1844) 1827-től 1836-ig volt tolnai alispán, kétszer megyéje követe ellenzéki meggyőződéssel. Tevékenységére lásd Galgóczy 1879: I/84–92. Csapó már az Állatbemutató Társaságnak is tagja volt és gróf Károlyi Lajos híres tótmegyeri nyájából 1830-ban 20 aranyért vett egy „eszméi szerint való” fiatal kóst. Uo. Dercsényi pályakérdésére írta művét Balásházy 1829.

Györgynek a testvére, az ország egyik leggazdagabb és legjobban gazdálkodó nagybirtokosa, gróf Károlyi Lajos, akit 1832-ben alelnöknek, 1835-ben elnöknek választottak meg.⁸¹ Az első perctől jelen volt, és választmányi tagként a pénztárat kezelte az egyesület szürke eminenciása, egy leszerelt főhercegi segédtsízt, Johann Nepomuk Heinrich kapitány, akinek vállalkozásait alább bővebben is megismerjük majd.

Említsük meg végül, hogyha nem is választmányi tagnak, de egyszerű tagnak belépett az Állattenyésztő Társaságba, csakúgy mint a Kaszinóba, egy igen magas állású kormányzati személy, maga Klemens Metternich herceg, aki Széchenyi személyes kérésére tette ezt.⁸²

Úgy vélem, a hivatalos türelem és a politikailag vegyes társaság nem gigantikus megévesztő manőverek elemei. Van persze olyan ember is (Steinbach Ferenc kir. jogügyigazgatói ügyész) akit ide is, a Kaszinóba is feltehetően azért hívtak meg Széchenyi, hogy legalább intelligens ember írja róluk a jelentéseket az illetékes szerveknek.⁸³ Ám az egész szerveződés lényegi vonásai éppen azt tették lehetővé, hogy határozottan eltérő politikai hajlamú emberek rendszeresen, komolyan és hátsó szándékok nélkül is együttműködjenek. Ilyen vonás egyrészt a közhasznú egyesületi forma, amely a birodalom nyugati, kevesebb rendőri figyelmet élvező részein sokkal mélyebb gyökerű, és az arisztokraták által is ismertebb és elfogadottabb volt: lásd a *patriotische* és *Ackerbau-Gesellschaften* egész sorát szinte minden örökös tartományban és szinte mindenhol császári védnökséggel, arisztokrata részvétellel és vezetéssel.⁸⁴ Hasonlóan hatott Széchenyi törekvése arra, hogy a politikai hatalom kérdését nem feszegetve, társadalmi és gazdasági intézmények létrehozásán, működtetésén keresztül nevelje egységesebbé és korszerűbbé a százfelé bomló országot. Ebben az igyekezetben mindazok részt vállalhattak, akik ezt a lépéssort szükségesnek tartották – és ezek között nyilván nem kevesen voltak az addigi politikai élet résztvevői.⁸⁵ A hatalom társadalmi-gazdasági alapjainak megrendülése éppen a hatalmi központokban szolgálók előtt maradt volna rejtve?

Mindezekkel az egyesületek és különösen az Állattenyésztő Társaság széles alapjaira utaló jelekkel szemben áll az a kétségtelen tény, hogy Metternich a harmincas években nemcsak politikai reformokat nem akart, de lényegében semmilyen változtatást nem tűrt meg az ország életében.⁸⁶ Vonatkozott ez az egyesületekre is: „Hamis és fennhéjázó civilizáció [...] a kaszinók és jurátusegyletek folyományai épp oly kevésbé lesznek képesek Magyarország régi alkotmányát pótolni [...] mint ahogy az angol

81 Gróf Károlyi Lajos (Bécs 1799. szeptember 15. – Bécs 1863. augusztus 28.) életére lásd Galgóczy 1883: III/1–11.

82 Széchenyi: *Napló* IV. 1831.03. 01.

83 Vö. Viszota 1927. Steinbach rendőrségi megbízására vonatkozó adatát Viszota *Gróf Széchenyi István naplói* III. 1827. 01. 04.-i bejegyzéséhez fűzött jegyzetében közli.

84 Vö. Ritter d'Elvert 1870.

85 Már Marczali is megfogalmazta, hogy Széchenyi lépéseihez kétfelől is szerezhetett támogatást: „A kormány támogatását vagy legalább elnézését megnyerte vállalatának, hisz azok az adóalapot növelték, a hazafias párt nem ellenkezhetett ott, hol az ország erejének kifejtése volt a végcél. Azután meg e téren, melyet még sem a kormány, sem az ellenzék nem foglalt el, mely a legtöbb előtt terra incognita volt, szabadabban is mozoghatott, nem kellett mindent az államtól vagy a megyéktől várni, igénybe vehette az általa oly nagyra tartott egyesüléseket...” (Marczali 1892: 362–363).

86 Vö. Andics 1975: 58–108.

mintájú lóversenyek, gőzhajók, vasutak és minden egyéb túlzásai egy beteges kornak, Magyarország igazi civilizációját lényegesen előmozdítani.”⁸⁷

Ennek ellenére, azt hiszem, a metternichi rosszhiszeműség és minden igazítással, javítással szembeni ellenségesség nem szükségszerűen zárta ki a társadalmi és a hatalmi elit részvételét Széchenyi vállalkozásaiban. A kancellár európai léptékű harcainak ezen a frontján ugyanis könnyen elszigetelődhetett. Széchenyi nem politikai, a társadalom és a társas élet átalakítását, átnevelését szolgáló kezdeményezései ugyanis sok, kormányzati állású vagy udvarhű gondolkodású ember számára is lehetőséget kínáltak, hiszen itt nem politikáról, hanem a közjót szolgáló, civilizálódási erőfeszítésről volt szó! A szakmai résznyilvánosság, a lovacról, selyemhernyótenyésztésről vagy a sorbavetésről folytatott eszmecserék kulisszája mögé kucorodott a közügyek megtárgyalásának igénye, a *räsonnierendes Publikum*, a vitázó közvélemény. Andics szerint Metternich számára szinte ürügyként szolgált a magyar elmaradottság emlegetése mindennemű változtatási igény komolytalanságának és burkoltan fölforgató szándékának „leleplezésére”. Ám a kőkorszaki állapotokról és azok balkáni szükségszerűségéről szóló metternichi tirádák nemcsak a nádor, de bármely ambíciózus és szakmáját, tárgyát szerető igazgatási szakember vagy értelmiségi érzékenységét sérthették. Hiszen munkájukat értékelte le az, aki nem akart tudomást venni a folyóvölgyek föltérképezéséről, az iskolai tankönyvekről vagy a kibontakozó irodalomról. Nem lehet csodálni, ha hagyták magukat az állítólag szigorúan szakmai alapon álló egyesületek szekerébe befogni.

A fenti fogalmazás azonban még mindig polarizál. Azt a látszatot kelti, hogy valamilyen lényegénél fogva reformpárti társaság talált egy olyan, sajátos működési terepet, helyszínt, intézményt, ahol többé-kevésbé együttműködhetett a hatalom sáncain belül levőkkel is. Ez bizonyos szempontból torzít. Úgy tűnhet, mintha itt a lóverseny, a kaszinó, az egyesületek csak trójai falovai lettek volna a reformpolitikának, mintha magukban véve másodlagosak, pusztá eszközök lettek volna és létezett volna egy ezek fölött, ezeken kívül álló politikai elképzelés.⁸⁸ A cselekvésnek az itt említett két szintje, programja valójában persze egy dolgot jelent. A társasági formák abban a történelmi helyzetben azonosak voltak a reformpolitikával, ezek maguk alkották a társadalmi reformot.

Ennek illusztrálására nézzünk egy némileg hosszabb idézetet 1829-ből, egy gr. Hunyady Ferencné, sz. Zichy Júlia grófnőnek írt levélből, melyben a pesti lóverseny ún. „hölgyserlege” (más néven: Asszonyoságok Díja) részére kért élethossziglani támogatást, alapítványt.

Isten az embert bizonyára nem negatív, hanem pozitív boldogságra teremtette. [...]

A legnagyobb boldogság a világon a lélek kiműveléséből áll, ha csak egy állatnak gondnélküliségét nem akarnók boldogságnak mondani. Az ember gondolkozásra

87 Idézi Andics 1975: 94. Andics itt jegyzetben nem adja meg az idézet forrását, de valószínűleg a szövegében korábban ismertetni kezdett 1837. január 19-i, a *Staatskonferenz*-hez intézett Metternich-memorandum egy újabb passzusa az, amit idéz.

88 Ezt a Szekfű Gyulára visszamenő érvelést Kosáry Domokos határozottan bírálta. Vö. Kosáry 1987: különösen 234–237. A két aspektust, a politikait és a civilizatórikus-művelődésit Kosáry egységnek fogja föl. Az alábbiakban ezt a felfogást kívánom követni.

teremtett, gyomrát táplálni kell – de szívét is, és különösen lelkét. Emelkedett szellemű emberre nézve egy jó könyv vagy szellemes társalgás szükségesebbek, mint marhahús vagy álom. Ezért kötelessége mindenkinek az igaz fölvilágosodást mindenütt terjeszteni – ez a mi hivatásunk Magyarországon, mert ez a mi hazánk.

Az eszes és az, ki a földön valami helyest kíván létesíteni, nem fogja erejét és eszközeit szétforgácsolni, nem is ad mindenkinek, ki azért megszólítja, hanem amaz erőket és eszközöket csupán kevés tárgyra fogja összepontosítani. [...] Én Magyarországot igazság szerint csunya országnak tartom [...] A főnemesség nagyobb része, melynek tulajdonképpen kötelessége volna minden szépnak és jónak előmozdítására közreműködni, már majdnem rothadt, vagy legalább a rothadt szagot viseli magán. Azonban egy nemesebb lélek nem fogja anyaföldét megvetni rút volta miatt, de fog igyekezni azt szebbé tenni...

De elég legyen mostanra a példázatásból. Minő következtetéseket lehet mindezekből levonni? [...]

A közjóért áldozatokat kell tehát hoznod...

Könnnyű kitalálni, miként kell kezdened, hogy valami okoshoz fogj. Mire vagy képes egymagad? Kevésre, úgy szólva semmire; kövess tehát bennünket. [...] Az emberek nemesebb fölvilágosítására törekszünk, a mely által a paraszt úgy mint a fejedelem belátni tanulja – amaz hogy munkásnak, szorgalmasnak, elégedettnek kell lennie, – a másik pedig, hogy mintaképpül kell szolgálnia és a legszegényebb pórnak jogait is tisztelni kötelessége. Sokat nem lehet erről szólni; azon kell lennünk, hogy ismereteket szerezzünk magunknak, nyelvünket emeljük, szokásainkat fínomítsuk, stb. [...]

Az időnek rövideje miatt többet nem mondhatok; de könnyen kitalálható a mondottak értelmét. Reményilem, hogy te nem vélekedel felőlem oly felületesen, hogy azt hidd rólam, hogy én életemnek legszebb éveit arra fogom fordítani, hogy végre is egy pár lovat futtassak, vagy egy dohánytőzsdét állítsak fel. Azt találom, hogy a pipaszag ép oly kellemetlen, mint az istalószag, és csak nagy önmegtadással vagyok képes ily rossz szagú intézményeknek, a milyen a lóverseny és a kaszinó – szószólója lenni. Azonban én ártalmatlanoknak tartom ez eszközöket, de elégségesek arra, hogy honfitársainkat medvebarlangaikból lassankint kicsaljuk, egy helyen egyesítsük, egymás között és műveltebb emberekkel megismertessük. – Még akkor is, mikor a lóról, a birkáról, a tehénről beszélek velök, lassankint leszoktatom őket előítéleteikről, és biztosíthatlak, hogy néhányan már nem kopnek többé a szőnyegre és sokaknak megrövidíttem kissé hosszú füleiket.⁸⁹

Nyilvánvaló, hogy itt két szintje van az érveknek és elképzeléseknek – az, amit kimondanak és az, amit nem. Erkölcsi kötelességnek, az Istennek tetsző dolognak állítja magunk és környezetünk, városunk és hazánk tökéletesítését. Ám nem tér ki arra a szöveg, hogy a tökéletesítés két különböző tárgya, magunk és a környezetünk hogy viszonyul egymáshoz? Melyiket előbb és mennyire?

Az erők koncentrálására, a társadalom felvilágosítására buzdít, de nem *in abstracto*, hanem bizonyos intézmények működtetésének segítségével. Ezek valamely

⁸⁹ Széchenyi István levele Hunyady Júlia grófnőnek 1829. 11. 08., Nagyczenk, Forrás: Lónyay 1875: 62–68.

más szín, feladat, élvezet örve alatt (mint a lóverseny izgalma vagy a pipázás gyönyöre) csiszolják össze az embereket. Nem merül föl azonban a lehetőség, hogy egyrészt legalábbis bizonyos társadalmi igények megfogalmazhatóak politikai követeléseként is, másrészt, hogy talán a pipa nem automatikusan civilizál.

Az emberi közösség életére, a társadalomra vonatkozó alapvető elgondolás, hogy mindenki a saját társadalmi helyzetét töltse ki, a saját helyén tökéletesedjék, ám ezáltal megváltozik a nagy egész működésének jellege is. Itt is rá lehetne kérdezni a két tényező között fölmerülhető ellentmondásra.

De fölösleges lenne. Az adott helyzetben a fenti elgondolások működőképességük bizonyultak. Úgy tűnik, segítette a magukban véve partikuláris kezdeményezéseket – a lóversenytől a hídig, a kaszinótól a kikötőépítésig és a városrendezésig – az a föltevés, hogy itt nemcsak erről-arról a konkrét javításról („improvement”) van szó, de magunk és hazánk építéséről is. Másrészt a haza tényleg javulásnak indult, de nyilván nem magában a lóverseny vagy a kaszinó valamely benne rejtőző, immans lendítőereje által, hanem az intézményekhez fűződő remény, elvárás, föltételezés szuggesztiója által.

Ez az összefüggés jelöli ki a lóverseny, a kaszinó, majd később a gazdasági egyesület helyét is a Széchenyi-féle koncepcióban. Az intézmények tehát nemcsak ürügyek, az adott helyzetben önmagukon túl nyúló jelentőségük van. Ez nem zárja ki, hogy Széchenyi ne próbált volna bizonyos fogásokkal élni, taktikázni. 1841-ben visszatekintve írta:

Ha akkor, midőn a casinókat, a lóversenyeket, s illyfélét tervezem, azt mondom: korántsem az végcélom, mikép társasági kellemeiteket neveljem, a lótenyésztést mozdít-sam elő, s így tovább, noha egy úttal mind ezeket is kifejteni felette hasznos, de azért mégiscsak mellékes tekintet; hanem fő célom az, hogy hazánk erei központosuljanak; a megyei, városi, mágnási, nemesi, polgári, vallási, nemzeti s.a.t különbözőek egy magasb célra olvadozzanak össze; az ember nem mindig czime és állása, de mint ember belbecse után latoltassék; elmesúrlódások által a nemzeti legnagyobb kincs, a kiképzett, előítélet nélküli emberi velő mindinkább növekedjék, s kellő helyére emeltesék, mikép felébredjen a közlélek, s így erősb legyen a haza s dicsőbb a fejedelmi szék. Ha mind ezt [...] dobra verem [...] kérdem őszintén, átszökhetem-e mind azon korlátokon, mellyeket előmbé raktak...?⁹⁰

Más kérdés, hogy milyen jelentőséget kell tulajdonítani ennek a civilizatorikus erőfeszítésnek olyan történelmi helyzetben, amikor politikai polarizálódás bontakozott ki, a harc pedig az itt vázoltaknál sokkal konkrétabb téren, politikai intézmények körül folyt. Ez egy későbbi helyzet. Azt, hogy a Széchenyi-féle koncepció érvényességét igen sokáig elismerték, azt egyszerűen az mutatja, hogy a későbbi politikai ellenfelek folyamatosan ott voltak a Társaság, később a Gazdasági Egyesület vezetésében.

De nemcsak a koncepciók és a távlatos politizálás szintje létezik. Visszatekintve nehéz lemérni, hogy az alakulásokból mit eredményezett átgondolt szervezési erőfeszítés,

90 Széchenyi 1841: 24–25.

és mit szült a résztvevők magánakciója. Széchenyi vállalkozásainak oldalvizein evickéltek kisebb hajósok is. Például az itt bemutatott lóverseny-szervezésnek, majd az ebből lett Állattenyésztő Társaságnak volt egy másik őse is, akiről meg szoktak feledkezni.

1817-ben történt, hogy „némely buzgó hazafiak” lovaglóliskola fölállítását kezdeményezték Pesten, József nádor „tudtával és oltalma alatt”. A fentebb már említett Johann Nepomuk Heinrich nevű hivatásos huszárkapitány lett az iskola első igazgatója, aki pályája csúcán Károly főherceg adjutánsa volt. Heinrich 1818-ban lépett ki a hadseregből, rangja megtartásával, így polgári pálya után kellett néznie – rangjához illő foglalkozás jöhetett csak szóba.⁹¹ Például a lovaglóliskola. Bár évente 17–20 tanuló is akadt, akik havi 10 pengőforintot fizettek, ám ez kevésnek bizonyult: Heinrich lovasiskolája az érdeklődés hiányában 1820-ban beszüntette működését.⁹² Megszűnése előtt Ferenc főherceg meglátogatta az intézményt, „ennek [...] kellett tulajdonítani, hogy most ismét több értelmesebb szülők [...] újból lovaglóliskolát kívántak.” Heinrich „újra megnyervén báró Wenckheim József és báró Orczy Lőrinc szíves részvételét, kérelmet nyújtának 1825-ben az Ország Nádorához, esedezvéen, hogy Ő Főhercegsége a felállítandó nyilvános intézetnek a nemzeti Múzeum teréből helyet engedni méltóztatnék, a mire 1826 Augusztusában kedvező válaszuk érkezett.” A szükséges alaptőkét az iskola is – mint a korban általában szokásos volt és miként a lóverseny és a Kaszinó is tette – aláírásokkal igyekezett összegyűjteni. 1826-ra már föl is állítottak egy nyolc ló befogadására képes istállót a múzeum telkén.⁹³

A vállalkozás azonban az áldozatok ellenére sem tudott szárnyra kapni, így aztán „1829-ben, a nemzeti lóversenyt intéző – most Állattenyésztő Társaság [...] egyesítvén sajátjaival annak céljait, szükségait, jövedelmeit, a most már nemzeti lovaglóliskolát s intézetet gondjai s ápolása alá fogadta.”⁹⁴ Mivel csak a Társaság által nyújtottakra van forrás, de közelítőleg sem ismerjük a lóiskola saját bevételeit,

91 Heinrich 1775-ben született Milánóban, 1791-ben a katonai nevelőintézetből huszár tiszthelyetesként lépett az osztrák hadseregbe, ott vitte pályája a főhercegi adjutánsi posztig. 1818-ban lépett ki. Lásd Galgóczy 1883: III/86–87. A lóiskola alapítását Galgóczy is, az 1831-es Gyepkönyv is 1817-re teszi, tehát Heinrich már kész helyre ment. Vö. Andrassy–Tasner 1831: 65–70.

92 Andrassy–Tasner 1831: 65–70.

93 Andrassy–Tasner 1831: 65–70. Az építkezés költségeire 177 személy írt alá, akiknek fele arisztokrata volt. Az építkezés is bizottság irányította, elnöke a konzervatív gróf Keglevich Gábor volt, akit két évvel később nógrádi főispánnak, majd a kamara alelnökének neveztek ki. A bizottság többi tagja br. Wenckheim József, br. Orczy Lőrinc, Heinrich kapitány, Lambert Hacker, Josef Wurm és Karl Kemniczer. Az aláírások 33 115 forintot hoztak váltócédulában, amit az épültre költöttek, míg a lovakat a pártolói arisztokraták adták össze, Széchenyi is beleértve. A többi lovat br. Orczy Lőrinc, gr. Batthyány István, Festetics Sámuel és gr. Zichy Miklós adták, Heinrich kapitány fizette a felszerelésekre, a takarmányra és a szolgálókra tett költségeket.

94 Ugyanazon évben még „...határozásba ment: hogy ezentúl az iskola szükségeire névszerint: egy lovmester, cselédség s 6 paripa tartására illetve fizetésére esztendőnként 1 000 forint fordítás-sék.” A Heinrich Jánossá lett Johann Nepomuk Heinrich a megállapodás szerint tovább szedheti tanítványaitól a havi tíz forintot, amit a Társaság jelentése saját műfajához és hagyományához képest teljesen szokatlan módon hosszasan menteget, miszerint nem is olyan nagy summa az a sok költséghez mérve. Ebben lehet, hogy igazuk van. Az 1817–20-as évekre vonatkoztatva azt állította az idézett jelentés szövege, hogy a lóiskolának 17–20 tanulója volt, ám nem tudjuk, hogy akkor hány lóval dolgoztak. 1826-ban tudjuk, hogy maximum nyolc, illetve az 1828. évi lóajándékosok miatt minimum öt lova volt az iskolának, de fogalmunk sincs, hogy evvel hány tanulót lehet fogadni, hányszor havi tíz forint bevétellel. Mindenesetre a kapitány is vállalta a saját pénzén további hat ló tartását az egyesület pénzén tartott lovak mellett.

a Társaság vállalása jelenthetett Heinrichnek ingyenajándékot is és lehetett az intézet fennmaradásához feltétlenül szükséges segély is. Az egyesülettől Heinrich további ajándékokat is kapott. Bár azt nem lehet eldönteni, hogy Heinrich a lovaknak a maga hasznát feledő szerelmese volt-e, vagy esetleg a Társasággal való kapcsolatból magánvállalkozásának fölvirágzásán keresztül privát haszna is származott, az kétségtelen, hogy 1831-ben a Társaság vállalta szubvenció kétszer, az összes ázévi juttatás hatszor nagyobb volt, mint amit a tagok a lóiskolára aláírtak. A többi pénz tehát a társaság egyéb jövedelmeiből, tagdíjából került ki, ennyiben a főhercegi szárnysegéd lóiskolája a többi egyesületi cél rovására virágzott.⁹⁵

Egy némileg spekulatívabb elemzés a Társaság által a kapitánynak nyújtott támogatást hosszútávú befektetésként is értékelhetné. Heinrich ugyanis megőrizte kapcsolatait az uralkodó családdal, az udvar bizalmi emberének számított. 1849-ben a Pestre bevonuló Windischgrätz őt nevezte ki az egyesület élére komisszárnak, ő inventáltatta és őrizte meg az egyesület vagyonát napokkal a bevonulás után, majd a Bach-korszakon át végig ő maradt az Egyesület élére hatalmi szóval kinevezett bizottmány elnöke. És vajon ki fog véleményt mondani Albrecht főhercegnek az Egyesület tervezett föltámasztásáról 1857 januárjában? Természetesen a kapitány. Ez azonban nem nevezhető kitervelt, tudatos politikának. Széchenyi naplójában 1848-ig a leendő komisszárral kapcsolatban semmi feszültségnek vagy elítélő véleménynek nincs nyoma. Sőt, Széchenyi sajnálta, mikor a kapitány megvált az egyesületi pénztárnoki tisztségtől, egyesületi ügyekben is többször bizalmasan együttműködött vele.⁹⁶ Miért is ne? Széchenyi valószínűleg 1829-ben ismerte meg Heinrich-et, innentől fogva gyakran ebédeltek együtt, ki-lovagoltak ide-oda, lovakról beszéltek, vagy az egyesület ügyeit intézték. Heinrich segített Széchenyinek eladni Monrieth nevű lovát Orczy „Dudel”-nak.⁹⁷

Az Állattenyésztő Társaság ügyeiben az 1832. évben újabb fordulatot látunk. A közgyűlésen eldöntötték, hogy mivel az ideiglenesen, a Nemzeti Múzeum építkezésének megkezdéséig elfoglalt telekrészről le kell majd vonulnia Heinrich lóiskolájának is s a Társaság nyári állatmutatásainak is, szükséges lenne egy állandó telephely megvétele.⁹⁸ Ehhez a Társaságnak minden pénzét össze kellett szednie, a bevételeknek 1831-ben rögzített, a háromféle rendeltetésnek megfelelő egyenlő fölosztását kénytelenek voltak elhagyni. Ezt megelőzően br. Orczy Lőrincz a május 27-i közgyűlésen lemondott, jóllehet marasztalták, sajnálkozásukat fejezték ki, de Orczy

95 Az 1831. évi jelentés szerint a tárgyévben a Társaság pénztárából az 100 pengőforinton kívül további 1934 pft-ot költöttek az lóiskola újjáépítésére, illetve további öt állással való bővítésére és 121 pft-ot a meglévő épület javítására, az összes költség tehát 3055 pft 47 krajcár volt. A lóiskolát illető bevételek összesen 3191 pft 21 kr.-t tettek, ebből mindössze 405 pft volt a tárgyévi, az adományozó által a lóiskolára tett „külön ajánlás”. Igaz, hogy az előző évről áthozott 1525 pft-ban is megbújhat még további ilyen célra rendelt pénz is (Andrássy–Tasner é.n. [1831]: 65–70).

96 Széchenyi István levele Tasner Antalhoz. 1838. 06. 10., Czenk. „Köszöntse Heinrichet. Igen bánom, hogy a pénztárnokságot letette.” Majláth 1890: II/411. sz

97 Széchenyi: *Napló* V. 1838. 08. 16.

98 Gr. Andrássy–Tasner 1832: 10–16. A jelentés szerint a köztelek vétele már a múlt téli, tehát február 5-i közgyűlésen is „egy köztelek s ház szerzése lön tárgy [...] tanácskozásoknak.” Itt folyhatna tovább a sikeres „állatmutatás”, ide kerülhetnének a hágó ménnek istállói, a hágandó kancák, a lóversenyre fölhozott lovak, az ezekre tekintettel alkalmazott baromorvos lakása, végül – új elemként – az oktási és demonstrációs célból még ezután gyűjtendő „gazdasági műszerek”.

megmaradt elhatározásánál, melynek indokaira az éves Jelentés nem tért ki. Lemon-dása aligha volt független az új társulati politikától, az általa és Wenckheim József által patronált lóiskola ügyétől, illetve annak átmeneti térvésztesétől. A lemondott elnök helyébe gróf Károlyi Lajost és gróf Keglevich Lászlót választották meg egyenlő szavazattal elnökek.⁹⁹ Széchenyi örült Orczy leköszönésének.¹⁰⁰

Gr. Károlyi Lajos az ország egyik legjobb gazdájának hírében állt. Nem pusztán az ország egyik legjobb juhászatának birtokosaként tűnt ki, de avval is, hogy azt nemcsak presztízssokokból, de hasznot hajtóan vitte. Noha kortársak és történészek számára egyaránt fölmerült, mennyire lehetett racionális az arisztokrata gazdálkodás, Károlyi Lajos tisztjeivel folytatott levelezése megerősíti a benyomást, hogy itt szakadatlanul számoltak és nemcsak a külsőnyre néztek.¹⁰¹ Károlyi azonban hosszabb bécsi távolléteire hivatkozva visszalépett Keglevich javára, aki rövid hivataloskodás után 1834-ben meghalt. Helyét ekkor vette át gr. Károlyi Lajos.

A vezetőségválasztás után négy nappal május 31-én folytatták a közgyűlést, ami addig nem fordult elő és kiadós vitákra utal.¹⁰² Itt hoztak határozatot gróf Károlyi György majorjának megvételeéről. Ez az üllői országúton feküdt – illetve beépítve ma is fekszik – kőhajításnyira a városkaputól. Alkalmas volt egy olyan „köztelek” céljára, amely a társaság felépítendő helyiségeinek és a kiállításoknak is állandó helyszínül szolgálhat.¹⁰³ Meg is vették 36 000 váltóforintért, amelyhez a szükséges épületekre még 9 000 váltóforintot kellett hozzátenni. Ám a két éves társaságnak ennyi pénze nem volt, ezért hatvan pengőforint névértékű, ötszázalékos fix kamatozású „részvényeket” bocsátottak ki (tulajdonképpen kölcsönkötvényeket, melyek évente kisorsolt részét beváltották).

Az 1832. májusi közgyűlés utáni első választottsági ülésen elhatározták, hogy „a Társaságnak jelenleg fennálló minden határozatai s divatszokásai röviden egybe-szedve a Gyepkönyvbe iktattassanak”.¹⁰⁴ Vagyis ismét megállapítottak egy alapszabályt, a lényegét illetően az előzővel azonosat, de még mindig nem hívták alapszabálynak, magukat pedig nem nevezték egyesületnek.

A Társaság sikerét és népszerűségét mutatta, hogy a telekvásárlási-kötvények mind gazdára találtak. Társadalomtörténeti szempontból az az érdekes, hogy kiknél. Ezt az alábbi táblázat mutatja.

99 Gróf Keglevich Lászlóra lásd Galgóczy 1884: IV/6. Keglevich is az udvar embere, a magyar kamara titkára volt. Testvére, Keglevich Gábor a kamaraelnökségig vitte.

100 Széchenyi: *Napló* IV. 1832. 05. 27.

101 MOL P 398. Nr. 39987–40012, Klauzál Imre levelei gr. Károlyi Lajosnak.

102 Ezekben egyebek között Wesselényivel is szembekerül Széchenyi, vö. *Napló* IV. 1832. 05. 23–25: „23ten [...] Wesselényi meinem vielen Bemühen – sich entgegen gestellt und alles wegen Ortzy L. (Báró Orczy Lőrinc.) vernichtet.”

[...] 24ten Wettrennen[...] Diner im Casino. Über Wesselényi konnte ich mich im Innern recht ärgern – Macht lauter Confusion – Hat alle meine Pläne wegen dem Haus des Állat Tenyésztő Társaság vernichtet, aber nichts dafür aufgebaut!

103 Bár a történetírás szerint az így megvett telket keresztelték 1833-ban Széchenyi javaslatára „Köztelek”-nek, le kell szögezni, hogy a szót köznévként, a közülés, köztér, közjó és közbátorság mintájára a Társaság jelentései is használták. A névadás így elég magátólértetődő volt.

104 gr. Andrassy–Tasner 1832.

1. táblázat

*A Köztelek-részvényre (a 60 pfrt-ot) aláírók az 1832-es nyitóéveken*¹⁰⁵

Családnév	Keresztnév	Részvény /darab	Családnév	Keresztnév	Részvény /darab	Családnév	Keresztnév	Részvény /darab
Károlyi gr.	Lajos	50	Festetics	Antal	3	Péchy	Ferenc	1
Széchenyi	István gr.	50	Festetics	Ágoston, Sámuel, Dénes	3	Blaskovics	József	1
Állatteny. Társaság		20	Festetics	Miklós gr.	2	Pregardt	János	1
Andrássy	György gr.	10	Mérey	László	2	Atzél	Antal	1
Hunyady	József gr.	10	Kappel	Fridrik	2	Festetics	István	1
Keglevich	László gr.	10	Csapó	Dániel	2	Földváry	Antal	1
Batthyány	Lajos gr.	10	Czindery	László	2	Földváry	Lajos	1
Almásy	Aloiz gr.	8	Podmaniczky	Károly br.	2	Bánffy	Pál br.	1
Semsey	Jób	8	Laczkovics	József	2	Jeszenák	Pál br.	1
Teleki	Domokos gr.	7	Balla	Károly	2	Ghyczy	Ignác	1
Marczibányi	Lajos	6	Huszár	Károly	2	Milkovics	Antal	1
Csekonics	János	4	Burgman	Károly	2	Huszár	Ferenc	1
Szabó	István	4	Sartori	J.G.	2	Hunyady	Lajos	1
Dercsényi	Pál	4	Ürményi	József	1	Trsztyánszky	István	1

Bár a részvények átruházhatók voltak, így nem biztos, hogy az első jegyzőnél maradtak, az első jegyzők listája mégis érdekes. Ami ugyanis meglepő, az a részvényt vásárlók széles szóródása a társadalmi skálán. A már megismert fiatal arisztokraták és mintabirtokosok, valamint gazdatisztjeik mellett újabb csoportok tűntek fel a köznemeselek, a pesti honoráciorok, sőt, a kereskedők soraiból is. Erre nincs megfelelő magyarázatunk. A Társaság itt még nem tett mást, mint a fentebb elősoroltakat. Az éves jelentésekből, az ún. *Gyepkönyvekből* tudjuk, hogy a fenti névsor öthatoda soha nem indított lovat versenyen. Talán a fogadás lehetősége lelkesítette őket annyira, hogy kinyitották a pénztárcájukat? A lóverseny mellett a másik tevékenységi irány az egy vagy kétnapos tenyészjuh-kiállítások szervezése volt, rendszerint a lóversenyekkel egy időben, amikor egy füst alatt a Társaság éves közgyűlését is megszokták tartani. Ezeket kifejezetten a legminőségibb juhot tenyésztő és gyapjút előállító nagybirtokosok látogatták, a harmincas években ez az „állatmutatás”, a különböző fajtájú tenyészállományokból kiállítás és vásár is volt egyben. Már a középbirtokosok közül is csak a leghaladóbb gazdák lehettek ebben eladóként vagy vevőként érdekelve.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Lásd Andrássy–Tasner 1832: 16–17.

¹⁰⁶ Vö. MOL P 415. 10. tétel, Közgyűlés Junius 8-án a Kereskedői Csarnokban, 12. Külön dicsérik hg. Batthyány Fülöp enyingi uradalmából fölküldött 3–3 kost és anyát meg egy bárányt, majd föl-sorolják a többi kiállítót, általában nagyobb számú állattal. Ezek a következők: gr. Brunswick Ferenc martonvásári uradalma, gr. Festetics Leo belaczi urad., gr. Hunyady Ferenc simongáti és péli urad., gr. Hunyady József, gr. Károlyi István radványi urad., gr. Károlyi Lajos tótmegyeri urad., br. Orczy Lőrinc taskonyi majorja., Szontágh Sámuel kis-szalattnyai uradalma.

Itt az eddigieket továbbszöve arra is rá kell mutatni, hogy a lovak világa, akárcsak a szőlészet-borászat, életmód és szubkultúra is egyben. Túl a fent elvontan megfogalmazott, az ellentétes politikai meggyőződésű emberek közös tevékenykedését lehetővé tevő, társadalmi-gazdasági intézmények teremtésén és működtetésén keresztül megvalósuló nemzetépítésen, itt szenvedélyekről és nagy kohéziójú kultúrákról is szó van. Az együtt munkálkodó urak: lovasok, lótenyésztők, lóbolondok. Ennek aztán attól fogva, hogy jó félezren az ország elitjéből e jelben találkoznak, rögvest napi politikai jelentősége is lesz.

Ami fölveti viszont azt a lehetőséget, hogy olyanok is nagy számban a lóverseny nézői és hívei közé kerülhettek, akiknek lovuk nem volt ugyan, de a szurkolással egy kis léppel közelebb kerülhettek az úri viselkedés, divatok, létforma külsőségeihez.

Egyvalaki nem vett a leendő Köztelket megalapozó részvényekből: Károlyi György gróf, az eladó. Nyilván úgy gondolta, már avval is eleget tett kötelezettségeinek, hogy eladta a majort az egyesületnek, de társainak csalódást okozott.¹⁰⁷ Károlyi György és Széchenyi elhidegülése ha nem is csak ebből fakadt, de innentől datálódik. Következő találkozásaik alkalmával Széchenyi már csak negatív kommentárokat fűzött naplójában Károlyihoz. Megmaradt viszont, illetve gyakori látogatásaiból ítélve még erősödött is Széchenyi kapcsolata gróf Károlyi Lajossal, a Társaság elnökével.

A különböző elhidegülésekbe persze zavar, szégyenkezés formájában az is belejátszhatott, hogy nem azonos vagyoni helyzetű emberekről van szó. Gr. Károlyi György és gr. Károlyi Lajos valamint gróf Esterházy Mihály jóval nagyobb anyagi erőt képviseltek Széchenyinél, aki viszont sokkal gazdagabb volt Wesselényinél.¹⁰⁸ Vélhető, hogy a lovak, szerszámok, kocsik és alkalmazottak egymás közötti adás-vételénél ez is szerepet játszott. Ha így volt, a lóügy és a többi hasonló tárgy egy darabig talán képes volt tompítani, álcázni a nem egyenlők közti viszonyokat.¹⁰⁹

A versenyeket azonban az azokat elindító társaság tagjai továbbra is mindnyájan látogatták, szinte nem hagytak ki egyet sem. Széchenyi, csakúgy mint Károlyi Lajos, illetve Esterházy Mihály és a Károly grófok a simmeringi versenyeken is szinte minden évben futtattak, illetve a harmincas évek első felében még Széchenyi, Sándor Móríc és mások maguk is lovagoltak, saját vagy idegen lovon. Hozzájuk társultak az ifjabb generáció tagjai is, pl. gróf Hunyady Ferenc és Hunyady József, Ürmény és Kéthely örökösei.

A lóversenyek egyre nagyobb sikere lehet a Társaság megszilárdulásának legkézzelfoghatóbb mércéje. Egyre több díjért, egyre több napon át versenyeztek egyre

107 Erre vonatkozóan Széchenyi kommentárjai, aki 50 darab hatvan forintos részt jegyzett: *Napló* IV. 1832. 03. 13, és 1832. 05. 21.

108 Trócsányi 1965: 43. szerint Wesselényi zsidói uradalmának népe „némileg csonkán” 352 jobbágyból, 9 inquilinusból és 42 subinquilinusból állt.

109 Az Állattenyésztő Társaságnak az 1833-as országgyűlés miatt Pest helyett a pozsonyi megyeházán rendezett gyűlése alkalmából azonban már azt jegyzi föl Széchenyi, hogy Wesselényi „beseperte a kölcsönt, amit adok neki – azután vacsorát adott társainak a ligetben. Vélem azonban rosszul bántik – – – hidegséggel – – hallgatással etc. etc. etc.

K[árolyi] Gy[örgy] és ő-tőlük sokat reméltem. Hogy kölcsönösen idegenekké lettünk egymás iránt [...] mélyen sért engem!” Széchenyi: *Napló* IV. 1833. 05. 04. Az eredeti bejegyzés értelme ‘sért’ helyett lehet éppen ‘fáj’ is.

többen. Azt nem tudjuk, hogy hány néző volt, és abból mennyien voltak a komoly lótenyésztők és fogadók mellett a szájatátók – köztük persze a következő tisztii, illetve úri lovasgeneráció suhanckorú tagjai is.¹¹⁰

Mindenesetre a versenyző úri társaság összetétele azt mutatja, hogy a lóverseny egyre népszerűbbé válása ellenére még mindig szinte kizárólag az összmonarchia arisztokráciájának az ügye volt. 1832-ben Pesten is és Simmeringen is a futtatók nagy többsége arisztokrata volt és mindkét helyen mindkét birodalomfél *grand seigneur*jei ott voltak, és mindkét versenyjelentés beszámolt a „szomszédvár” eseményeiről.¹¹¹ Pesten a legelső, 1827-es futtatástól kezdve jelen volt a herceg Liechtenstein család, futtatott is és a díjakra is adományozott. A nemzetköziséget persze tovább fokozta, hogy a Liechtenstein hercegek, mégpedig a „regierende Linie” két generációja, Johann Liechtenstein herceg és fia, Alois Liechtenstein herceg éppoly angománok voltak, akárcsak Széchenyi.¹¹² Széchenyi egyébként 1834-ben Wenzel Liechtenstein herceggel közösen futtatott Pesten lovakat. 1837-ben pedig ő javasolta, hogy a simmeringi és a pesti egyesület közösen kérje meg a királyt, hogy írjon ki egy állandó díjat.¹¹³

Míg a „birodalmi” arisztokraták hozzánk jöttek (a fentiekén kívül például Ferdinand Trautmannsdorf gr., Anton Berchtold gr.), addig a Simmeringet a harmincas években egyenesen megszállták a magyarok, a versenybizottság *steward*jainak fele magyar, s köztük volt az Állattenyésztő Társaság elnöke, gróf Károlyi Lajos is.¹¹⁴ Az így megválasztott arisztokrata *steward*ok vitték az irányítást minden részletre kiterjedően. Ezek nem ritkán elég kényes dolgok voltak. A pesti vezetőségből például az 1836. évi díjakra a versenykiírásokat gróf Andrassy György állította össze Széchenyi megjegyzéseivel, majd megküldte azokat gróf Károlyi Lajosnak.¹¹⁵ Kérte, hogy közölje a tervezetet gr. Esterházy Mihállyal is, „de az Istenért! senkivel mással, csak kinek fölöle tudnia kellene, p.o. az Udvarnál, mert különben ki ki maga lovaihoz kívánván azt alkalmazni, soha ki nem gázolunk.” Még ennél is kellemetlenebb

110 Splényi Béla például tatai victorként a pünkösdi iskolaszünetben megy ki bátyjával a pesti lóversenyre. Vö. Kendi 1984: 39–40.

111 MOL P 415. 11. tétel. *Bericht über die (!) Pferderennen...*: 8. Liste der gewinnenden Pferde, Pferde des Inlandes: Eigentümer: Graf M. Esterházy, Graf Nic. Esterházy, Graf Fr. Harrach (2), Graf Jos. Hunyady (5), Fürst W. Liechtenstein (2), Graf Th. Nádasdy (3), Graf J. Sternberg. Liste der gewinnenden Pferde, Pferde des Auslandes: Eigentümer: Fürst W. Liechtenstein (2), Graf L. Sternberg, Graf P. Zichy. A füzet része egy „Anhang: Pesther Bahn 1832”

112 „Hatte schon Johann I. Fürst Liechtenstein als begeisterter Pferdeliebhaber gegolten, so machte vor allem sein Sohn Alois II. mit seiner verstärkter Nachahmung englischen Lebensstils Parforcejagden und Pferderennen in der ersten Gesellschaft zu populärem »sport«. Unter seiner Regierung stiegen die Stallauslagen von 3 bis auf 5 Prozent der Gesamtausgaben...” (Stekl 1973: 155). Ugyanott hasonló megállapításokat tesz a Schwarzenbergekről, csak ott a szekundogenitura családfeje, Erdély kormányzója, Karl Fürst Schwarzenberg volt a legmegveszekedettebb lóbolond. Mivel Erdélyben szolgált, Pesten nem futtatott.

113 MOL P. 415. 11. t. 1837. máj. 27-én a Casinóban tartott választmányi ülés jegyzőkönyve.

114 Vö. a *steward*ok jelentését a versenybizottsági választásról, Bécs, 1835. február 25. Az elnök Esterházy Pál herceg lett, a szavazatok sorrendjében mögötte végzett Trauttmansdorf gróf, Alois és Wenzel Liechtenstein herceg, a cs. k. főlovászmester Wrba gróf, gróf Hunyady József, Károlyi Lajos, Nádasdy Tamás, Rudolph Wrba, Franz Harrach és Esterházy Mihály. A bizottság *steward*jaivá Alois Liechtenstein herceget, Esterházy Mihály grófit és Károlyi Lajos grófit választották. MOL P 415 Gróf Károlyi Lajos 12. tétel.

115 MOL P 415. 11. t. Andrassy György levele Károlyi Lajosnak, Hosszúrét, 1834. december 26.

feladat volt a megajánlott pénzek beszedése és a nagyszámú fizetéssel elmaradó tag noszogatósa. Ezt általában Tasner végezte a Casino-tagdíjak beszedésével együtt, Széchenyi manővereivel támogatva.¹¹⁶

A verseny népszerűségén és a Köztelek-részvényjegyzésen kívül más jelei is voltak a Társaság iránti növekvő érdeklődésnek. Az egyesület jövedelmei a tagdíjakból és a fent ismertetett aláírásokból, meghatározott időre tett kötelező fizetési ígéretek-ből ugrásszerűen nőttek, öt év alatt megháromszorozódtak.

2. táblázat

Az Állattenyésztő Társaság jövedelmei 1827–1831

Év	Arany db	Pengőforint
1827	847	1210
1828	1037	2701
1829	1029	4548
1830	1282	7662
1831	1361	8330

A siker és elfogadottság koronájaként 1834-ben az „ifjabb” király (Ferdinánd), József nádor, Károly és Ferenc Károly főhercegek is a „részvényesek” közé léptek, illetve a király versenydíjat is adományozott: a Király-díjat.¹¹⁷ Úgy tűnt, az Állattenyésztő Társaság révbe ért.

***

Ha összevetjük az angol és a magyar nagyurak lószeregetését, akkor közös és eltérő vonásokat regisztrálhatunk. Mind a két társadalmi rétegben volt egy jelentős rész, amely életvezetésével, a tudománynak, a művészetnek és nem kis részben az elvesztett, támogatók nélküli népszerűtlen ügyeknek nyújtott támogatással erősítette meg hagyományos igényét a társadalmilag domináns pozícióra. Ez a kiinduló konstelláció nagy erővel kapcsolt egybe politikát és életstílust, demonstrációt és szórakozást, öntökéletesítést a sporton és a műveltségen keresztül, és a társadalmi „pallérozódásnak” adott nyilvános példamutatást.

Ezen túl kezdődnek az elágazások. Az első a politikai, a második a logisztikai, a harmadik a társadalmi formákat illeti.

A politikai különbség az, hogy az angol parlamentáris rendszer legrosszabb periódusaiban is több védelmet és politikai teret kínált a nagyuraknak, mint az osztrák abszolutizmus, így azoknak a kormánnyal szembeni állásfoglalása nem vonta maga után az udvar olyan jellegű büntetését, nyomását, mint a késő abszolutisztikus osztrák

¹¹⁶ Széchenyi barátaihoz és rokonaihoz általában személyes kérő leveleket írt. Szinte mindenki késett, azok is, akik futtattak vagy egyesületi vezetők voltak, így pl. 1835-ben Andrassy, br. Orczy György, gróf Pejacevich Péter is. Széchenyi levele Tasner Antalhoz. 1835. 05. 06., Bécs. Majláth 1889: I/387. sz. „Kopogtasson tehát mindenütt, Pejacevich Péternél is, nevemet soha nem nevezendő.”

¹¹⁷ Tasner 1835: 3.

rák monarchiában. Ebből következően az osztrák, és így a magyar színhelyen jóval nagyobb szükség volt az ellenzékiég „álcázására”. Hangsúlyozzuk, nem gondolnánk, hogy a társadalmi mozgalmak pusztán ilyen „álcázott” politikai akciók lettek volna, de ezt éppen e közeg sajátosságai miatt nehéz szemléltetni.

A logisztikai különséget az adja, hogy Angliának és földbirtokosainak a napóleoni korszakban a kontinenst már jelentősen meghaladó gazdagsága, valamint e birtokos osztály nyitottsága tömeges kedvtelést csinált abból, ami nálunk, az osztrák tartományokban vagy Csehországban néhány tucatnyi család ügye volt. Ez a század közepére megváltozott, több okból, melyek között az egyik lehet a Közép-Európában is gyorsuló fejlődés és gazdagodás.

A legfontosabb különbség, hogy ez a kulturális forma, minta, más formákkal ötvöződött Angliában és Közép-Európában. Az angol klub, illetve a közvéleményt domináló, informális pozíciók rendje más hagyományt jelentett ott, mint a Közép-Európában kibontakozó egyesületi élet. Nem véletlen, hogy az angol import lovasmánia szervezeti fejlődése olyan lassacskán jutott el nálunk az egyesületi formáig – nem az arisztokrácia saját hagyományáról, hanem egy másik, más rétegek által más tájakról importált formával való egybeszerkesztésről volt szó.

Itt tehát különböző kulturális formák találkoztak, egybeszővődtek, létrehoztak valamilyen egyedileg jellemzőt, amely egy darabig működött és hatott, majd – történetünk időkeretein túl – ismét fölbomlott, elváltak a hagyomány szálai. A szálak futására, eredetére és továbbvezetésére persze éppúgy kell ügyelnünk, mint történelmileg sajátos, adott helyen és időben szövetté, mintává való összefutásukra. Egy ilyen összefutást kíséreltem meg fölvezetni. De a jelen történet szemhatára felé vezető szálacon már ott a következő szövetdarab: az Állattenyésztő Társaság átalakulása Magyar Gazdasági Egyesületté, és utóbbi tevékenysége a reformkor politikai harcainak sűrűjében.

FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár (MOL), A Károlyi család levéltára

gr. Károlyi György iratai: hivatali, egyesületi és társulati tisztségeivel kapcsolatos iratok (P 414 c.), Pesti lóversenyre vonatkozó iratok (6/a. tétel)

gr. Károlyi család levéltára (MOL P 398, Missiles Nr. 39987–40012.)

gr. Károlyi Lajos iratai (MOL P 415)

Gazdasági Egyesület iratai (10. tétel)

Lóverseny ügyek (11. tétel)

Gazdasági és erdészeti iratok (12. tétel)

gróf Andrássy György – Döbrentei Gábor é.n. [1830]: *Gyepkönyv. 1830-ki jelentés a magyarországi Állattenyésztő Társaság munkálódásairól.* Pesth

gróf Andrássy György – Tasner Antal é.n. [1831]: *Gyepkönyv. 1831-ki jelentés a magyarországi Állattenyésztő Társaság munkálódásairól.* Pesth

gróf Andrássy György – Tasner Antal 1832: *Gyepkönyv. 1832-ki jelentés a magyarországi Állattenyésztő Egyesület munkálódásairól.* Pesth

- Balászházy János 1829: *Tanútsolatok a magyarországi mezei gazdák számára*. Sárospatak
- Bártfai Szabó László 1943: *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808–1860. I–II*. Budapest
- Bericht über die (!) Pferderennen auf der Simmeringer Rennbahn im Frühjahr 1832*. 7. Jg. h.n. é. n.
- d'Elvert, Christian Ritter 1870: *Geschichte der k.k. mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues und der Natur- und Landeskunde*. Brünn
- Elsner, Johann Gottfried 1840: *Ungarn durchreiset, beurtheilet und beschrieben. I–II*. Leipzig
- Encyclopaedia Britannica*. 13. kiad, London–New York 1926.
- Galgóczy Károly 1879–1883–84–85: *Az OMGE emlékkönyve*. I, III, IV, V. füzet, Budapest
- Galgóczy Károly 1996: Országos Magyar Gazdasági Egyesület. In: Szilassy Zoltán (szerk.) *Gazdasági egyesületek monográfiái*. Budapest 49–102.
- Gyalui Farkas (kiad.) 1941: *Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai*. Kolozsvár
- Husarenrittmeister, S. [Széchenyi István] 1818: Über die Zucht und Veredlung der Pferde, mit stetem Bezuge auf die Pferdezucht Ungarns, über Gestüte, Wettrennen u.s.w., *Erneuerte vaterländische Blätter für den oesterreichischen Kaiserstaat* Nr. 93–96., 21. Nov.–2. Dez.
- Kendi Mária (szerk.) 1984: *Splényi Béla emlékiratai. I–II*. Budapest
- Lónyay Menyhért 1875: *gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai*. Budapest
- Majláth Béla (összegy.) 1889–90–91: *Gr. Széchenyi István levelei. I–II–III*. Budapest
- Mettin, H. Ch. (Hg.) 1938: *Fürst Pückler reist nach England. Aus den „Briefen eines Verstorbenen“* Berlin
- Orczy Lőrinc 1832: *Két kérdés a magyar lótenyésztés tárgyában*. [Pest]
- Paget, John 1855: *Hungary and Transsylvania; with remarks on their condition, social, political, and economical*. London, Vol. 1–2.
- Pulszky Ferenc 1958: *Életem és korom*. Budapest, 1–2. köt.
- S. A. 1827: *Pesti gyepen volt ló-futtatások júniusban*. H.n.
- Széchenyi István 1821: *Projektuma A Magyar Országonn felállítandó Lovas-pályázás Törvényeinek*. Debrecen
- gróf Széchenyi István – Döbrentey Gábor é.n.: *Pesti lóversenykönyv 1828-ról*. [Pesth]
- gróf Széchenyi István – Döbrentey Gábor é.n.: *Pesti lóversenykönyv 1829-re*. [Pesth]
- Széchenyi István 1841 [1985]: *A Kelet népe*. 2. kiad. Pozsony [reprint Budapest]
- Széchenyi István: *Napló* = Viszota Gyula (s.a.r., szerk.) 1921, 1925, 1932, 1934, 1937: *Gróf Széchenyi István Naplói I. (1814–19), II. (1820–25), III. (1826–29) IV. (1830–36) V. (1836–43)* Budapest
- Széchenyi István: *Napló 1978* = Oltványi Ambrus (szerk.): *Széchenyi István: Napló*. Budapest
- Szilassy Zoltán 1896: Gazdasági egyesületek működésének általános vázlata. In: Szilassy Zoltán (szerk.) *Gazdasági egyesületek monográfiái*. Budapest 9–39.
- Tasner Antal 1835: *Gyepkönyv. 1835-iki jelentés a Magyarországi Állattenyésztő Társaság (ezenül Gazdasági Egyesület) munkálódásairól*. Pest
- Tóth Lőrinc 1877: Bertha Sándor emlékezete. MTA *Ért. a társadalomtudományok köréből*. Budapest
- Wenkheim, Freyherr Joseph 1815: *Ideen einer Wiederherstellung der verfallenen ungarischen Pferde-Zucht*. Pest (Reprint Budapest é.n.)
- br. Wenkheim (!) József 1816: *Gondolatok a Magyar Országai hanyatló Ló-tenyésztetésnek helylyre-állításáról*. Pest (reprint Budapest é.n.)
- Westphalen, Ludger Graf von 1979: *Aus dem Leben des Clemens August von Westphalen zu Fürstenberg (1805–1885)*. Münster
- Wroughton, John (Ed.) 1971: *Documents on British political history 1, 1688–1815*. Basingstoke–London

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Andics Erzsébet 1975: *Metternich és Magyarország*. Budapest
- H. Balázs Éva 1987: *Pest és Buda a régi századfordulón 1765–1800*. Budapest
- Briggs, Asa 1979 [1959]: *The Age of Improvement 1783–1867*. London–New York
- Conze, Werner 1972: Adel, Aristokratie. In: Brunner, Otto – Conze, Werner – Koselleck, Reinhart (Hrsg.) *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. 1. köt. Stuttgart, 1–48.
- Hadas Miklós 2003: *A modern férfi születése*. Budapest
- Hoeller Móric br 1927: *Tenyésztések és futtatások 1848-ig*. Budapest
- Kosáry Domokos 1987: Széchenyi, a naplóíró és a történeti személyiség. In: uő. *A történelem veszedelmei*. Budapest, 217–255.
- Laczkó Mihály 1977: *Széchenyi és Kossuth vitája*. Budapest
- Longrigg, Roger 1972: *The History of Horse Racing*. London
- Mandler, Peter 1990: *Aristocratic Government in the Age of Reform. Whigs and Liberals 1830–1852*. Oxford
- Marczali Henrik 1892: *A legújabb kor története 1825–1880*. Budapest
- Margetson, Stella 1980: *Victorian High Society*. London
- Mingay, George E. 1976: *The Gentry. The Rise and Fall of a Ruling Class*. London
- Poór János 1988: *Kényszerpályák nemzedéke 1795–1815*. Budapest
- Schröder Hans-Christoph 1988: Der englische Adel. In: von Reden-Dohna, Armgard – Melville, Ralph (Hrsg.) *Der Adel an der Schwelle des bürgerlichen Zeitalters 1780–1860*. Wiesbaden–Stuttgart, 21–88.
- Siklóssy László 1928: *Széchenyi – Wesselényi és még egy nemzedék (A magyar sport ezer éve II.)* Budapest
- Spring, David 1964: English Landed Society in the Eighteenth and Nineteenth Centuries. *Economic History Review* 2nd. Ser. Vol. XVII. Aug.
- Stekl, Hannes 1973: *Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*. Wien
- Stekl, Hannes – Wakounig, Marija 1992: *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien–Köln–Weimar
- Stone, Lawrence – Stone, Jeanne C. Fawtier 1984: *An Open Elite? England 1540–1880*. Oxford.
- Thompson, F.M.L. 1963: *English Landed Society in the Nineteenth Century*. London
- Thompson, F.M.L. 1977: Britain. In: David Spring (Ed.) *European Landed Elites in the Nineteenth Century*. Baltimore–London, 22–44.
- Török Imre 1959: *Híres lovak, híres lovasok, híres versenyek*. Budapest
- Trócsányi Zsolt 1965: *Wesselényi Miklós*. Budapest
- Viszota Gyula 1904: *Gróf Széchenyi István és a magyarországi lóversenyek megalapítása*. Budapest
- Viszota Gyula 1910: *Széchenyi és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület*. Budapest
- Viszota Gyula 1927: Széchenyi jellemzése 1828-ban. *Magyar Nyelv* március–június, 437–442.
- Vörös Károly 1983: Az abszolutizmus és rendiség konfliktusának kiújulása. In: *Magyarország története 1790–1848*. 1. k. Budapest, 601–663.